

คตินัตว์ตำนานในคัมภีร์ทศกัณฐกชาดกและอิทธิพลต่อศิลปะไทย

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ แผน ก ระดับปริญญาโทมหาบัณฑิต

ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2562

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

คติศัพท์ตำนานในคัมภีร์ทักขายากรณ์และอิทธิพลต่อศิลปะไทย

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ แผน ก ระดับปริญญาโท

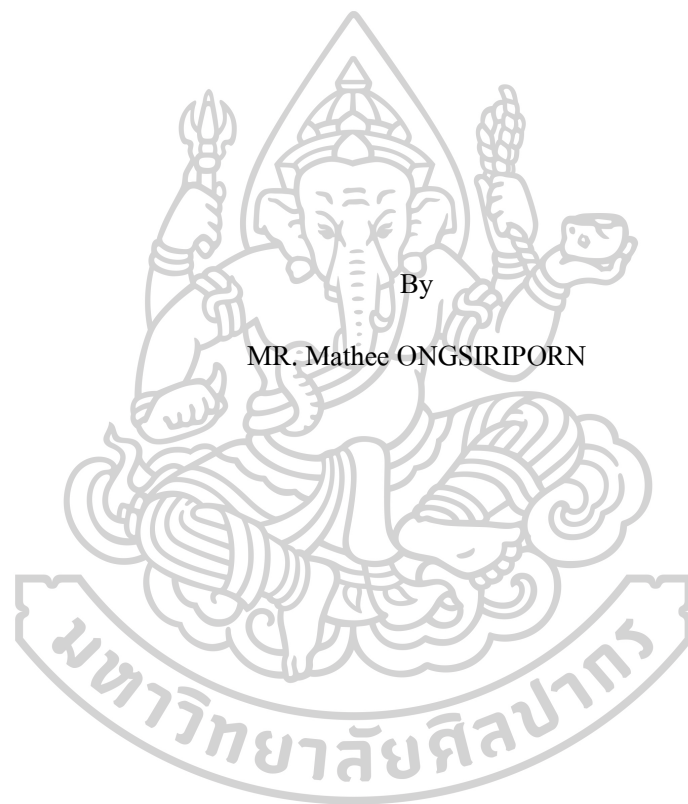
ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2562

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ANIMAL SIGNS IN THAI ASTROLOGY AND INFLUENCE IN THAI ARTS

By

MR. Mathee ONGSIRIPORN

A Independent Study Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for Master of Arts ART HISTORY

Department of Art History

Graduate School, Silpakorn University

Academic Year 2019

Copyright of Graduate School, Silpakorn University

หัวข้อ คติศัพท์ตำนานในคัมภีร์ทักขายาพยากรณ์และอิทธิพลต่อศิลปะไทย
โดย เมธี องค์กริพร
สาขาวิชา ประวัติศาสตร์ศิลปะ แผนก ข ระดับปริญญาโท
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก รองศาสตราจารย์ ดร. เชษฐ ติงสัญชลี

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้รับพิจารณาอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

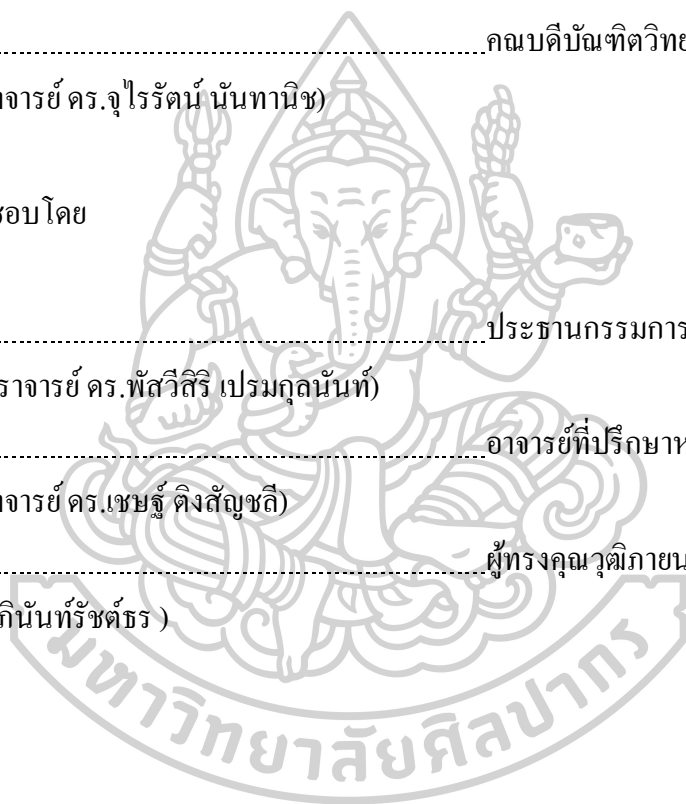
..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.จุไรรัตน์ นันทานิช)

พิจารณาเห็นชอบโดย

..... ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พัลลวิสิริ เปรมกุลนันท์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก
(รองศาสตราจารย์ ดร.เชษฐ ติงสัญชลี)

..... ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก
(ดร.ลิโรตม์ กิณันท์รัชต์ธร)

58107312 : ประวัติศาสตร์ศิลปะ แผน ข ระดับปริญญาโท

คำสำคัญ : สัตว์ตัวนาม, คัมภีร์ทักขายาภรณ์, คติสัตว์ตัวนาม, คติสัตว์ประจำทิศ

นาย เมธิ องค์กริพร: คติสัตว์ตัวนามในคัมภีร์ทักขายาภรณ์และอิทธิพลต่อศิลปะไทย
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ : รองศาสตราจารย์ ดร. เชษฐ ติงสัญชลี

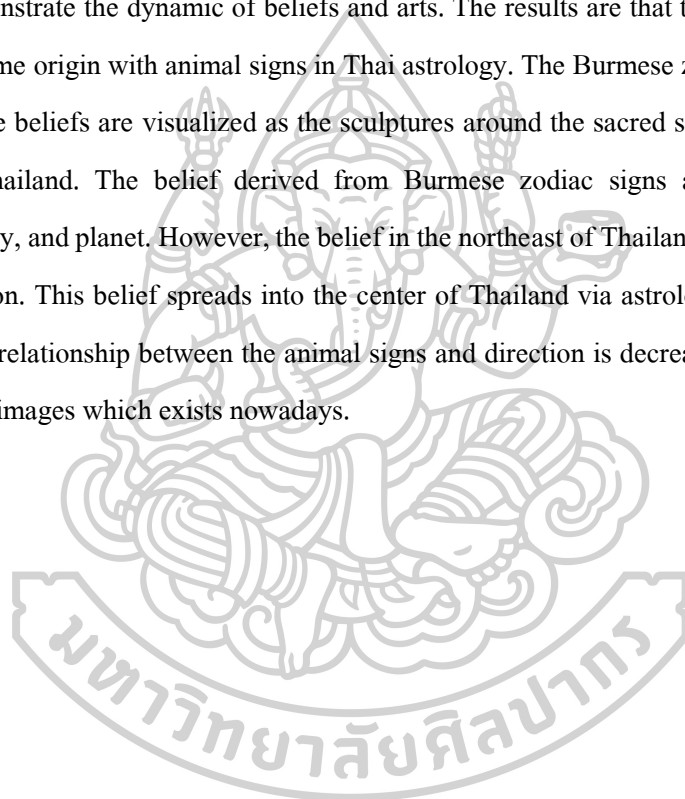
การค้นคว้าอิสระมุ่งเน้นศึกษาที่มาของคติสัตว์ตัวนามในคัมภีร์ทักขายาภรณ์ และอิทธิพลที่มีต่อศิลปะไทย โดยจะศึกษาคัมภีร์ทักขายาภรณ์ และคติสัตว์ประจำทิศอื่น ๆ ร่วมกับสำรวจศิลปกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากคติเหล่านั้น เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ของคติเหล่านั้น ซึ่งส่งผลต่อความสัมพันธ์ของศิลปกรรมในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย ผลการศึกษาพบว่า มีคติสัตว์ประจำทิศที่สันนิษฐานว่ามีต้นทางเดียวกันหรือได้รับอิทธิพลจากสัตว์ตัวนามตามคัมภีร์ทักขายาภรณ์หลายระบบ โดยเมื่อเปรียบเทียบสัตว์ประจำทิศในคติเหล่านี้พบว่า สัตว์ตัวนามตามคัมภีร์ทักขายาภรณ์มีความใกล้เคียงกับสัตว์ประจำวัน ในโหราศาสตร์พม่ามากที่สุด คติสัตว์ประจำทิศเหล่านี้ ล้วนแล้วแต่ปรากฏในงานศิลปกรรมระดับปราชญ์สถาน ทั้งที่พบในประเทศเมียนมา และทางภาคเหนือของประเทศไทย โดยคติสัตว์ประจำทิศที่ได้รับอิทธิพลมาจากโหราศาสตร์พม่าจะมีความเชื่อมโยงทั้งกับ ทิศ วัน เทวดานพเคราะห์ และ ดาวเคราะห์ ในขณะที่ คติสัตว์ประจำทิศอีกสองคติที่พบในภาคเหนือและภาคอีสานของประเทศไทย คือ คติสัตว์ตัวเป้ง และ คติสัตว์ตามตำราฟ้าไขประตุน้ำฝน มีความเชื่อมโยงกับทิศ แต่ลดทอนความเชื่อมโยงกับวัน เทวดานพเคราะห์ หรือ ดาวเคราะห์ลง คติสัตว์ประจำทิศนี้อาจเผยแพร่เข้าสู่ภาคกลาง ผ่านทางวิชาโหราศาสตร์ ดังที่ปรากฏในคัมภีร์พิชัยสงคราม แต่คติความเป็นสัตว์ประจำทิศได้ถูกลดความสำคัญลง และถูกแทนที่ด้วยรูปเทวดานพเคราะห์อันสร้างขึ้นตามลักษณะทางประติมานวิทยาจากคัมภีร์เฉลิมไตรภพ ซึ่งยังคงปรากฏสืบต่อมาจนปัจจุบัน

58107312 : Major ART HISTORY

Keyword : ANIMAL SIGNS, THAI ASTROLOGY, Burmese zodiac signs

MR. MATHEE ONGSIRIPORN : ANIMAL SIGNS IN THAI ASTROLOGY AND INFLUENCE IN THAI ARTS THESIS ADVISOR : ASSOCIATE PROFESSOR CHEDHA TINGSANCHALI, Ph.D.

This independent study aims to study the origin of animal signs in Thai astrology and its influence in Thai arts by studying Thai astrology and other associated beliefs with related arts to demonstrate the dynamic of beliefs and arts. The results are that there are multiple beliefs share the same origin with animal signs in Thai astrology. The Burmese zodiac signs are the most likely. These beliefs are visualized as the sculptures around the sacred sites in Myanmar and the north of Thailand. The belief derived from Burmese zodiac signs are solidly related with direction, day, and planet. However, the belief in the northeast of Thailand is strongly related with only direction. This belief spreads into the center of Thailand via astrology such as in the art of war but the relationship between the animal signs and direction is decreased and replaced by the planets god images which exists nowadays.

กิตติกรรมประกาศ

การค้นคว้าอิสระฉบับนี้ถูกลงได้ด้วยดี เพราะได้รับความกรุณาจากรองศาสตราจารย์ ดร.เชษฐ ติงส์สุทธิ ซึ่งเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระที่ให้ความช่วยเหลือและให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่ผู้วิจัย ตั้งแต่วันที่ไปสำรวจเจดีย์พม่าในภาคเหนือของประเทศไทย จนเกิดเป็นการค้นคว้าอิสระฉบับนี้

ขอกราบขอบพระคุณครูโหราศาสตร์ทั้งปวงที่ได้ถ่ายทอดความรู้ในวิชาโหราศาสตร์ทั้งปวงให้ผู้วิจัย อันมีอาจารย์ชนกร สีนเกษม, อาจารย์อารี สวัสดิ์, อาจารย์วิโรจน์ กรดนิมชัย, อาจารย์ภารต ถิ่นคำ, อาจารย์วรเชษฐ ติงส์สุทธิ และ อาจารย์วรพล ไม้สน เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อาจารย์วรพล ไม้สน ผู้ซึ่งให้คำแนะนำเรื่องการค้นคว้าอิสระฉบับนี้ตลอดมา

ขอขอบคุณ นายปรัชญา เลิศกิจจานุวัฒน์ และ นางสาวแพร มัชยธนา เพื่อนร่วมรุ่นประวัติศาสตร์ศิลปะที่คอยให้ความช่วยเหลือในการหาข้อมูลและรูปถ่ายประกอบการค้นคว้าอิสระฉบับนี้

ขอขอบคุณอาจารย์นายแพทย์นรินทร์ เบญจกุล ที่ให้ความช่วยเหลือรูปถ่ายประกอบการค้นคว้าอิสระฉบับนี้

ขอขอบคุณนักศึกษาแพทย์กิตติภักดิ์ เตียวเจริญ นักศึกษาแพทย์ณชชวิศ เทียมประเสริฐ นักศึกษาแพทย์ลัทธวัฒน์ เอี้ยวฉาย และนักศึกษาแพทย์ศรัณยู ทองหวาน ที่ให้ความช่วยเหลือรูปถ่ายประกอบการค้นคว้าอิสระฉบับนี้

คุณค่าหรือประโยชน์อันเกิดจากการค้นคว้าอิสระฉบับนี้ ผู้วิจัยขอน้อมบูชาแก่พระคุณบิดามารดา ครูอาจารย์ทั้งปวง

เมธี องค์กริพร

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง	ญ
สารบัญรูปภาพ	ฎ
บทที่ 1	1
บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	3
สมมติฐานของการวิจัย.....	3
ขอบเขตการวิจัย.....	3
ขั้นตอนของการวิจัย.....	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	4
บทที่ 2	5
สัตว์ประจำทิสในคัมภีร์ทักษาพยากรณ์และคัมภีร์ที่เกี่ยวข้อง	5
2.1. ที่มาของคัมภีร์โหราศาสตร์และคัมภีร์ทักษาพยากรณ์	6
2.2. วิธีการพยากรณ์ในคัมภีร์ทักษาพยากรณ์ที่สัมพันธ์กับดาวนพเคราะห์ กำลังวันและทิศทาง ..8	
2.2.1. พระเคราะห์เสวยอายุ	8
2.2.2. ภูมิพยากรณ์	12
2.3 ความสัมพันธ์กับสัตว์ประจำทิส.....	16

2.3.1. ความสัมพันธ์ระหว่างเทวดานพเคราะห์และทิศ	17
2.3.2 ความสัมพันธ์ระหว่างดาวเคราะห์กับสัตว์ตัวนาม	18
2.3.3. คติสัตว์ตัวเบิ่งในล้านนา	20
2.3.4. สัตว์ตามตำราฝังจับในบ้านเรือนที่อยู่อาศัยตาม 8 ทิศ.....	20
2.3.5. สัตว์ตามตำราฟ้าไขประตูน้ำฝน.....	21
2.3.6 สัตว์ประจำวันในโหราศาสตร์พม่า.....	22
บทที่ 3	24
ศิลปะที่เกี่ยวข้องกับสัตว์ประจำทิศในคัมภีร์ทักษาพยากรณ์และคัมภีร์ที่เกี่ยวข้อง	24
3.1. สัตว์ประจำวันในโหราศาสตร์พม่าในศิลปะพม่า.....	25
3.1.1. กรณีศึกษาพระมหาเจดีย์เวดากอง.....	25
3.1.2. กรณีศึกษาวัดมธุระ.....	30
3.1.3. กรณีศึกษาวัดชุนอุพอนยาหิน	35
3.2. สัตว์ประจำวันในโหราศาสตร์พม่าในศิลปะล้านนา	37
3.2.1. กรณีศึกษาวัดป่าฝาง จังหวัดลำปาง.....	37
3.3. สัตว์ตัวเบิ่งในศิลปะล้านนา.....	42
3.3.1. กรณีศึกษาวัดเจ็ดยอด จังหวัดเชียงราย.....	42
3.3.2 กรณีศึกษาวิหารพระเจ้าพันองค์ วัดปงสนุกเหนือ จังหวัดลำปาง.....	44
3.4. สัตว์ตามตำราฟ้าไขประตูน้ำฝนในศิลปะภาคอีสานของประเทศไทย.....	49
3.4.1 กรณีศึกษาบานประตูสมัยปัจจุบัน วัดพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม	49
3.5. สัตว์ตัวนามในคัมภีร์ทักษาพยากรณ์ในภาพจิตรกรรมสมุดไทย คัมภีร์พิไชยสงคราม.....	53
3.5.1. กรณีศึกษาคัมภีร์พิไชยสงคราม เมืองเพชรบูรณ์	54
บทที่ 4	56
การสืบทอดคติสัตว์ประจำทิศในคัมภีร์ทักษาพยากรณ์ที่ปรากฏในงานศิลปะภาคกลาง	56
4.1. กรณีศึกษาบานตู้ประดิษฐานพระบรมอัฐิในพระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์	56

4.2. กรณีศึกษาการประดิษฐ์งานเทวรูปเทวดานพเคราะห์ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก
พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว60

4.3. กรณีศึกษาซุ้มประตูประอบอาคาร พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติช่างเระวณ จังหวัดสมุทรปราการ65

บทที่ 571

สรุป71

รายการอ้างอิง73

ประวัติผู้เขียน77

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ 1 : ดาวเคราะห์ 8 ดวงในแผนภูมิ 8 ช่อง ความสัมพันธ์กับทิศ ตัวอักษรและสัตว์ต่าง ๆ	17
ตารางที่ 2 : สัตว์ตัวนามตามลิลิตทักขยาพยากรณ์และสัตว์ที่พระอิศวรสร้างขึ้นเป็นเทวดานพเคราะห์ เปรียบเทียบสัตว์จากคัมภีร์เฉลิมไตรภพ.....	19
ตารางที่ 3 : สัตว์ประจำทิศ.....	23

สารบัญรูปภาพ

หน้า

ภาพที่ 1 : ลำดับการเข้าเสวยอายุของเทวดาพระเคราะห์ตามอัฐรูโตรีทศาโดยเวียนทักษิณาวรรต	10
ภาพที่ 2 : ลำดับการแทรกเสวยของเทวดาพระเคราะห์	11
ภาพที่ 3 : รูปแบบของภูมิพยากรณ์โดยนับอายุวนไปปีละ 1 ช่อง	13
ภาพที่ 4 : คำทำนาย 8 หัวข้อในระบบภูมิพยากรณ์ของไทย	15
ภาพที่ 5 : คำทำนาย 8 หัวข้อในระบบภูมิพยากรณ์ของไทยสำหรับผู้ที่เกิดวันจันทร์ ในขวบปีแรก15	15
ภาพที่ 6 : เทวดาพระเคราะห์ที่สัมพันธ์กับทิศทั้ง 8 ตามคัมภีร์เฉลิมไตรภพ พระอิศวรให้เทวดาพระเคราะห์ทั้ง 8 เข้าประจำทิศรอบเขาพระสุเมรุ	18
ภาพที่ 7 : ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ มีเสา 1 ต้น โดยมีรูปสัตว์ประจำวันเป็นรูปครุฑ	26
ภาพที่ 8 : ทิศตะวันออก มีเสา 2 ต้น โดยมีรูปสัตว์ประจำวันเป็นรูปเสือ	26
ภาพที่ 9 : ทิศตะวันออกเฉียงใต้ มีเสา 1 ต้น โดยมีรูปสัตว์ประจำวันเป็นรูปราชสีห์	27
ภาพที่ 10 : ทิศใต้ มีเสา 2 ต้น โดยมีรูปสัตว์ประจำวันเป็นรูปช้างมิงา	27
ภาพที่ 11 : ทิศตะวันตกเฉียงใต้ มีเสา 1 ต้น โดยมีรูปสัตว์ประจำวันเป็นรูปพญานาค	28
ภาพที่ 12 : ทิศตะวันตก มีเสา 2 ต้น โดยมีรูปสัตว์ประจำวันเป็นรูปหนู	28
ภาพที่ 13 : ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ มีเสา 1 ต้น โดยมีรูปสัตว์ประจำวันเป็นรูปช้างไม่มีงา	29
ภาพที่ 14 : ทิศเหนือ มีเสา 2 ต้น โดยมีรูปสัตว์ประจำวันเป็นรูปหนูตะเภา	29
ภาพที่ 15 : ประติมากรรมลอยตัว ปูนปั้นระบายสี รูปเทวดานั่งบนครุฑ	31
ภาพที่ 16 : ประติมากรรมลอยตัว ปูนปั้นระบายสี รูปเทวดานั่งบนเสือโคร่ง	31
ภาพที่ 17 : ประติมากรรมลอยตัว ปูนปั้นระบายสี รูปเทวดานั่งบนราชสีห์	32
ภาพที่ 18 : ประติมากรรมลอยตัว ปูนปั้นระบายสี รูปเทวดานั่งบนช้างสีคำมิงา	32
ภาพที่ 19 : ประติมากรรมลอยตัว ปูนปั้นระบายสี รูปเทวดานั่งบนพญานาค	33

ภาพที่ 20 : ประติมากรรมลอยตัว ปูนปั้นระบายสี รูปเทวดานั่งบนหนูสีดำ.....	33
ภาพที่ 21 : ประติมากรรมลอยตัว ปูนปั้นระบายสี รูปเทวดานั่งบนช้างสีขาวไม่มีงา.....	34
ภาพที่ 22 : ประติมากรรมลอยตัว ปูนปั้นระบายสี รูปเทวดานั่งบนหนูสีขาว ไม่มีหาง.....	34
ภาพที่ 23 : ประติมากรรมปูนต้ำรูปครุฑ เทือ และราชสีห์จาก ขวาไปซ้าย	35
ภาพที่ 24 : ประติมากรรมปูนต้ำรูปช้างมิงา พญานาค และหนูสีดำมีหางจาก ขวาไปซ้าย	36
ภาพที่ 25 : ประติมากรรมปูนต้ำรูปหนูสีดำมีหาง ช้างไม่มีงา และหนูสีขาวหางสั้นจาก ขวาไปซ้าย	36
ภาพที่ 26 : ประติมากรรมปูนต้ำ ปูนปั้นระบายสี รูปครุฑ	38
ภาพที่ 27 : ประติมากรรมปูนต้ำ ปูนปั้นระบายสี รูปเสือ.....	38
ภาพที่ 28 : ประติมากรรมปูนต้ำ ปูนปั้นระบายสี รูปราชสีห์.....	39
ภาพที่ 29 : ประติมากรรมปูนต้ำ ปูนปั้นระบายสี รูปช้างมิงา.....	39
ภาพที่ 30 : ประติมากรรมปูนต้ำ ปูนปั้นระบายสี รูปพญานาค.....	40
ภาพที่ 31 : ประติมากรรมปูนต้ำ ปูนปั้นระบายสี รูปหนูมีหาง	40
ภาพที่ 32 : ประติมากรรมปูนต้ำ ปูนปั้นระบายสี รูปช้างไม่มีงา.....	41
ภาพที่ 33 : ประติมากรรมปูนต้ำ ปูนปั้นระบายสี รูปหนูตะเภา.....	41
ภาพที่ 34 : จิตรกรรมรูปยันต์อรหันต์ 8 ทิศ ล้อมรอบด้วยสัตว์ตัวเบิ่ง 8 ชนิด	43
ภาพที่ 35 : วิหารพระเจ้าพันองค์ วัดปงสนุกเหนือ จังหวัดลำปาง.....	44
ภาพที่ 36 : พระอดีตพุทธเจ้า 4 พระองค์ประทับนั่งใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์.....	45
ภาพที่ 37 : รูปสัตว์ตัวเบิ่ง ไม้แกะสลัก ระบายสี รูปครุฑ.....	45
ภาพที่ 38 : ประติมากรรมปูนปั้น นูนต้ำ ระบายสี รูปแมว.....	46
ภาพที่ 39 : ประติมากรรมปูนปั้น นูนต้ำ ระบายสี รูปสิงห์.....	46
ภาพที่ 40 : ประติมากรรมปูนปั้น นูนต้ำ ระบายสี รูปเสือ.....	47
ภาพที่ 41 : ประติมากรรมปูนปั้น นูนต้ำ ระบายสี รูปพญานาค	47
ภาพที่ 42 : ประติมากรรมปูนปั้น นูนต้ำ ระบายสี รูปหนู	48

ภาพที่ 43 : ประติมากรรมปูนปั้น นูนต่ำ ระบายสี รูปช้าง.....	48
ภาพที่ 44 : ประติมากรรมปูนปั้น นูนต่ำ ระบายสี รูปวัว.....	49
ภาพที่ 45 : ประติมากรรมไม้แกะสลัก ปิดทอง รูปครุฑ	50
ภาพที่ 46 : ประติมากรรมไม้แกะสลัก ปิดทอง รูปแมว.....	51
ภาพที่ 47 : ประติมากรรมไม้แกะสลัก ปิดทอง รูปราชสีห์	51
ภาพที่ 48 : ประติมากรรมไม้แกะสลัก ปิดทอง รูปนาค	52
ภาพที่ 49 : ประติมากรรมไม้แกะสลัก ปิดทอง รูปช้าง.....	52
ภาพที่ 50 : ประติมากรรมไม้แกะสลัก ปิดทอง รูปวัว.....	53
ภาพที่ 51 : รูปชัยภูมิพฤษะแสดงสัตว์ตำนานประกอบกับทิศ.....	55
ภาพที่ 52 : ตู้ไม้จำหลักปิดทอง 3 ตู้สำหรับประดิษฐานพระบรมอัฐิในพระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์	57
ภาพที่ 53 : ผนังตู้ใหญ่ตรงกลางสำหรับประดิษฐานพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า เจ้าอยู่หัว.....	58
ภาพที่ 54 : ผนังตู้เล็กเบื้องขวาสำหรับประดิษฐานพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้า นภาลัย.....	59
ภาพที่ 55 : ผนังตู้เล็กเบื้องซ้ายสำหรับประดิษฐานพระอัฐิสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี	60
ภาพที่ 56 : โหรทำพิธีบูชาเทวดานพเคราะห์รอบพระที่นั่งอัฐทิศอุทุมพรราชอาสน์.....	61
ภาพที่ 57 : เทวรูปพระอังคารทรงกระบือในบุษบกกลางทองบนตั้งทางทิศตะวันออกเฉียงใต้.....	63
ภาพที่ 58 : เทวรูปพระอังคารทรงกระบือในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร	64
ภาพที่ 59 : ประติมากรรมปูนปั้นรูปพระอาทิตย์ทรงราชสีห์	66
ภาพที่ 60 : ประติมากรรมปูนปั้นรูปพระจันทร์ทรงม้า	66
ภาพที่ 61 : ประติมากรรมปูนปั้นรูปพระอังคารทรงกระบือ	67
ภาพที่ 62 : ประติมากรรมปูนปั้นรูปพระพุธทรงช้าง	67
ภาพที่ 63 : ประติมากรรมปูนปั้นรูปพระเสาร์ทรงเสือ.....	68

ภาพที่ 64 : ประติมากรรมปูนปั้นรูปพระพหูหีตทรงกาง.....	68
ภาพที่ 65 : ประติมากรรมปูนปั้นรูปพระราหูทรงครุฑ.....	69
ภาพที่ 66 : ประติมากรรมปูนปั้นรูปพระศุภรทรงโค.....	69

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

คัมภีร์ทักษาพยากรณ์ เป็นหนึ่งในคัมภีร์ที่ได้รับความนิยมและใช้กันอย่างแพร่หลายในวิชาโหราศาสตร์ไทยมาจนถึงปัจจุบัน โหราจารย์รุ่นเก่าตั้งข้อสังเกตว่าคัมภีร์นี้ไม่ได้แต่งขึ้นเองในไทย แต่น่าจะได้รับสืบทอดมาจากมอญ และชำระใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์¹ โดยในคัมภีร์กล่าวถึงการใส่ระบบดาวนพเคราะห์คือ อาทิตย์ จันทร์ อังคาร พุธ พฤหัสบดี ศุกร์ เสาร์ ราหู และเกตุ ลงในตาราง 9 ช่อง พร้อมระบุความหมายของช่องทั้ง 8 รอบนอกวงตามเข็มนาฬิกา ได้แก่ บริวาร อายุ เดช ศรี มูละ อุตสาหะ มนตรี และกาลกิณี เพื่อใช้ในการพยากรณ์โชคชะตา² นอกจากนี้ในคัมภีร์ยังระบุถึงสัตว์ 8 ชนิด ที่เรียกว่า “สัตว์ตัวนาม” อันสัมพันธ์กับดาวอัฐเคราะห์ทั้ง 8 ในช่องรอบนอก โดยเว้นช่อง ตรงกลางไว้สำหรับเกตุ ซึ่งไม่มีสัตว์ตัวนาม สัตว์ทั้ง 8 ชนิด³ ได้แก่

ครุฑ ประจำทิศตะวันออกเฉียงเหนือ แทนอาทิตย์

พยัคฆ์ ประจำทิศตะวันออกเฉียงใต้ แทนจันทร์

สิงห์ ประจำทิศตะวันตกเฉียงใต้ แทนอังคาร

สุนัข ประจำทิศใต้ แทนพุธ

นาค ประจำทิศตะวันตกเฉียงใต้ แทนเสาร์

หนู ประจำทิศตะวันตก แทนพฤหัสบดี

ช้าง ประจำทิศตะวันตกเฉียงเหนือ แทนราหู

แพะ ประจำทิศเหนือ แทนศุกร์

¹ ประยูร อุลุชาฎะ, “สาระจากคัมภีร์พิไชยสงคราม,” ใน เมืองโบราณ 14, 4 (ตุลาคม - ธันวาคม 2531), หน้า 30.

² ประพิช สุทธบุตร, คัมภีร์ทักษาเจ้าฟ้า, (กรุงเทพฯ: เกษมบรรณกิจ, มปป), หน้า 4 - 7.

³ ประยูร อุลุชาฎะ, ปุจฉา - วิสัชนาโหราศาสตร์ ภาคพิธีกรรมกับนรลักษณ์, (กรุงเทพฯ: เกษมบรรณกิจ, มปป), หน้า 57.

เจดีย์ศิลปะพม่าในจังหวัดลำปางหลายแห่ง เช่น วัดป่าฝาง วัดม่อนจำศีล ได้มีการสร้างรูปสัตว์ประดับอยู่ใต้ฐานพระพุทธรูป 8 องค์ ที่ประดิษฐานอยู่ประจำทิศทั้ง 8 ของเจดีย์ ได้แก่ ครุฑ เสือ สิงห์ ช้างพลาย นาค หนู ช้างพัง และ หนูตะเภา ซึ่งเป็นสัตว์ประจำทิศที่มีความใกล้เคียงกับสัตว์ตัวนามในคัมภีร์ทักษาพยากรณ์ เป็นที่น่าสนใจว่าคติสัตว์ประจำทิศทั้ง 8 นี้ นอกจากที่ปรากฏในล้านนาแล้ว ยังพบในประเทศพม่า เช่น รอบทิศทั้ง 8 ของเจดีย์ชเวดากองด้วย

นอกจากสถาปัตยกรรมในล้านนาและพม่า คติสัตว์ประจำทิศทั้ง 8 ยังพบในแผนภูมิบนผ้ายันต์เพื่อใช้ในการพยากรณ์ของชาวไทยใหญ่ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 24 - 25 แม้ว่าสัตว์ที่ปรากฏบนแผนภูมิบนผ้ายันต์จะมีความแตกต่างกันบ้างเล็กน้อยในแต่ละพื้นที่ก็ตาม เช่น บางผืนใช้รูปวัวแทนที่หนูในทิศตะวันตก และใช้รูปแมวแทนที่ช้างพลายในทิศใต้⁴

นอกจากจะปรากฏในคัมภีร์โหราศาสตร์แล้ว คติเรื่องสัตว์ประจำทิศทั้ง 8 ยังปรากฏในคัมภีร์พิไชยสงคราม อันเกี่ยวเนื่องกับการจัดกระบวนทัพ และการตั้งทัพตามชัยภูมิต่าง ๆ กัน 8 แบบอีกด้วย⁵

ผู้ศึกษาจึงมีความสนใจศึกษาเกี่ยวกับคติสัตว์ตัวนามในคัมภีร์ทักษาพยากรณ์ ว่ามีความเชื่อมโยงหรือจุดกำเนิดร่วมกับคติสัตว์ประจำทิศทั้ง 8 ที่ปรากฏในสถาปัตยกรรมพม่าในล้านนาอย่างไร รวมถึงการสืบต่อมาในผ้ายันต์ต่าง ๆ และคัมภีร์พิไชยสงคราม โดยเปรียบเทียบคติสัตว์ประจำทิศในศิลปะพม่ากับคติสัตว์ประจำทิศอื่น ๆ เช่น คติสัตว์ประจำทิศในศิลปะจีน คติสัตว์ประจักษ์นักษัตรจีนทั้ง 12 สัญลักษณ์ประจำจักรราศีทั้ง 12 ฯลฯ เพื่อวิเคราะห์ที่มา ความสอดคล้องและความแตกต่าง รวมถึงการสืบเนื่องของคติสัตว์ตัวนามในคัมภีร์ทักษาพยากรณ์ที่ปรากฏในศิลปะไทย หลังพุทธศตวรรษที่ 19 ซึ่งจะนำมาตอบปัญหาได้ว่า คติดังกล่าวมีการสืบเนื่องมาถึงปัจจุบันหรือไม่อย่างไร

⁴ Susan Conway, **Tai Magic: Arts of Supernatural**, (Bangkok: River Books, 2014), p 136 – 139.

⁵ ประยูร อุลุชาฎะ, **คติสยาม**, (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2540), หน้า 47.

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การศึกษาคติศัพท์ตัวนามในคัมภีร์ทักขายาภรณ์และอิทธิพลต่อศิลปะไทย มีวัตถุประสงค์ดังนี้

1. ศึกษาถึงที่มาของคติศัพท์ตัวนามในคัมภีร์ทักขายาภรณ์
2. ศึกษาศัพท์ประจำทิศในศิลปะพม่าที่ปรากฏในภาคเหนือของประเทศไทย
3. ศึกษาความสัมพันธ์ของคติศัพท์ตัวนามที่ปรากฏในคัมภีร์พิไชยสงครามของไทย
4. ศึกษาเปรียบเทียบคติศัพท์ตัวนามในคัมภีร์ทักขายาภรณ์กับคติศัพท์ประจำทิศอื่น ๆ

เพื่อวิเคราะห์ที่มา ความสอดคล้องและความแตกต่าง

5. ศึกษาการสืบเนื่องของคติศัพท์ตัวนามในคัมภีร์ทักขายาภรณ์ที่ปรากฏในศิลปะไทย หลังพุทธศตวรรษที่ 19

สมมติฐานของการวิจัย

1. คติศัพท์ตัวนามในคัมภีร์ทักขายาภรณ์ คติศัพท์ประจำทิศในศิลปะพม่า และในคัมภีร์พิไชยสงครามของไทยมีจุดกำเนิดร่วมกัน โดยเริ่มจากในพม่าแล้วส่งผ่านมายังล้านนา และประเทศไทย
2. มีความสอดคล้องกันระหว่างคติศัพท์ตัวนามในคัมภีร์ทักขายาภรณ์กับคติศัพท์ประจำทิศอื่น ๆ
3. คติศัพท์ตัวนามในคัมภีร์ทักขายาภรณ์ยังคงสืบเนื่องต่อมาในศิลปะไทยในพุทธศตวรรษที่ 24 - 25 แต่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

ขอบเขตการวิจัย

1. สืบค้นที่มาของคัมภีร์ทักขายาภรณ์และศึกษาคัมภีร์พิไชยสงคราม
2. ศึกษาศัพท์ประจำทิศที่ปรากฏในสถาปัตยกรรมในประเทศเมียนมา ภาคเหนือและภาคอีสานของประเทศไทย
3. ศึกษาศัพท์ประจำทิศในคติอื่น ๆ ในแง่ความสอดคล้องและความแตกต่างกับคติศัพท์ตัวนามในคัมภีร์ทักขายาภรณ์

4. ศึกษาศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับคติสัตว์ประจำทิศในศิลปะไทย ในสมัยรัชกาลที่ 4 และการสืบทอดมายังศิลปกรรมในยุคปัจจุบัน

ขั้นตอนของการวิจัย

1. รวบรวมข้อมูลและเอกสารที่เกี่ยวข้อง

1.1. ข้อมูลด้านเอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่น คัมภีร์ทักษาพยากรณ์ฉบับต่าง ๆ คัมภีร์พิไชยสงครามฉบับต่าง ๆ คติสัตว์ประจำทิศในศิลปะอื่น ๆ ผลงานวิจัยหรือเอกสารที่มีผู้ทำการศึกษาไว้

1.2. ข้อมูลภาคสนาม การสำรวจสถานที่จริง ภาพถ่าย การสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ ด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

2. จัดระเบียบข้อมูล ทำการจัดกลุ่มข้อมูล แบ่งตามอายุสมัยและรูปแบบศิลปกรรม ทั้งสถาปัตยกรรมและจิตรกรรมเพื่อใช้วิเคราะห์ต่อไป

3. วิเคราะห์ข้อมูล โดยการประมวลผลจากการแบ่งกลุ่มอายุสมัยและรูปแบบศิลปกรรม เปรียบเทียบส่วนต่างๆและประมวลข้อมูล

4. สรุปผลที่ได้จากการศึกษาเพื่อทราบถึงที่มาและความสืบเนื่องของสัตว์ตัวนามใน คัมภีร์ทักษาพยากรณ์และอิทธิพลที่ปรากฏในศิลปะไทย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ทำให้ทราบถึงที่มาของคติสัตว์ตัวนามในคัมภีร์ทักษาพยากรณ์ ความเหมือนและความแตกต่างของสัตว์ประจำทิศในคติอื่น ที่ปรากฏในงานศิลปะในภูมิภาคต่าง ๆ รวมถึงการสืบเนื่องของคติเหล่านั้นในศิลปะยุคปัจจุบัน

บทที่ 2

สัตว์ประจําทศในคัมภีร์ทักทายพยากรณ์และคัมภีร์ที่เกี่ยวข้อง

การทำนายโชคชะตา หรือ ภาษาอังกฤษใช้คำว่า Divination หมายถึงการแปลความหมายที่ซ่อนอยู่ในธรรมชาติเพื่อให้ได้ความรู้อะไรบางอย่าง ความรู้ที่ว่านี้โดยทั่วไปคือการหยั่งรู้ถึงอนาคต ในประวัติศาสตร์ของมนุษย์มีการใช้อุปกรณ์ในการทำนายได้หลากหลาย เช่น การแปลความหมายจากลักษณะภูมิประเทศ การอ่านใบชาจากก้นถ้วย การอ่านจากไฟ การทำนายความฝัน การดูลายมือ⁶

วิธีการทำนายที่ได้รับความนิยมมากที่สุดแขนงหนึ่งคือ การใช้ตำแหน่งดาวบนท้องฟ้าหรือโหราศาสตร์ คำว่า “โหรา” มาจาก “อโห (กลางวัน)” + “ราตรี (กลางคืน)” โดยตัด “อ” กับ “ตรี” ออกเหลือ “โหรา” หมายถึงกลางวันและกลางคืน โดยนัยหมายถึงเวลา⁷ หรืออาจจะมาจากคำว่า “hora” ในภาษากรีก หมายถึง ชั่วโมงหรือฤดูกาล เมื่อพิจารณาสาระของเนื้อหา โหราศาสตร์จึงเป็นการศึกษาเรื่องการหมุนเวียนเปลี่ยนแปลง วงรอบหรือวัฏจักร⁸

หลักการของโหราศาสตร์คือการทำนายที่อาศัยการตีความการเคลื่อนที่ดาวเคราะห์และดาวฤกษ์ทั้งหลายที่มีอิทธิพลต่อเหตุการณ์บนโลกและโชคชะตาของมนุษย์ ตั้งแต่สมัยโบราณโหราศาสตร์ไม่อาจแยกออกจากดาราศาสตร์ได้ วิชาโหราศาสตร์กำเนิดในอารยธรรมเมโสโปเตเมียราว 300 ปีก่อนคริสตกาล และแพร่หลายไปสู่อินเดีย⁹ จนโหราศาสตร์ ดาราศาสตร์ และการพยากรณ์เป็นสาขาวิชาที่พระมหากษัตริย์ต้องศึกษาและทำความเข้าใจ เพื่อประโยชน์ในการบริหารราชการ ตามคัมภีร์ธรรมนิตซึ่งมีทั้งสิ้น 18 ประการ¹⁰

⁶ กาลจักร (นามแฝง), โหราศาสตร์สากลร่วมสมัย, (มปท : กรกฎาคม, 2554), หน้า 13.

⁷ วราหะมิหิระ, พุทธศาสตร์, อ้างถึงใน กาลจักร (นามแฝง), โหราศาสตร์สากลร่วมสมัย, (กรกฎาคม, 2554), หน้า 14.

⁸ กาลจักร (นามแฝง), โหราศาสตร์สากลร่วมสมัย, หน้า 14.

⁹ **Britannica Concise Encyclopedia**, (Chicago : Encyclopedia Britannica Inc., 2006), p 289.

¹⁰ อารี สวัสดิ์ และวรพล ไม้สน, ดาราศาสตร์ราชสำนัก, (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยดาราศาสตร์แห่งชาติ, 2556), หน้า 29.

นอกจากการแพร่หลายไปสู่อินเดีย โหราศาสตร์ที่เป็นที่นิยมในปัจจุบันซึ่งมีการแบ่งท้องฟ้าออกเป็น 12 ส่วนตามกลุ่มดาวฤกษ์ เรียกว่า จักรราศี นั้นเป็นการพัฒนาโดยอารยธรรมกรีก ใน ยุคเฮลเลนนิสติกแล้วจึงเผยแพร่ออกไปทั่วโลกโดยการเผยแพร่ของ โหราจารย์ชาวอาหรับ ในช่วง ยุคกลางอีกทอดหนึ่ง

ด้วยแนวคิดข้างต้น แนวคิดของวิชาโหราศาสตร์จึงมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ในสังคม พิธีกรรมต่าง ๆ รวมถึงปรากฏในงานศิลปกรรมหลายรูปแบบทั้งงานประติมากรรม จิตรกรรม แม้จะมีผู้ศึกษาเรื่องคติสัตว์ที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์โหราศาสตร์ที่ปรากฏตามปูชนียสถานบ้างแล้ว แต่ยังไม่มีการรวบรวมเพื่อให้เห็นการแผ่ขยายคติความเชื่อ และการเปลี่ยนแปลงไปตามภูมิภาคต่าง ๆ การศึกษาในบทนี้จะนำเสนอประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสัตว์อันเนื่องด้วยคัมภีร์โหราศาสตร์ ใน 3 ประเด็นคือ

- 2.1. ที่มาของคัมภีร์โหราศาสตร์และคัมภีร์ทักษาพยากรณ์
- 2.2. วิธีการพยากรณ์ที่สัมพันธ์กับดาวนพเคราะห์ กำลังดาวเคราะห์และทิศ
 - 2.2.1. พระเคราะห์เสวยอายุ
 - 2.2.2. ภูมิพยากรณ์
- 2.3. ความสัมพันธ์กับสัตว์ประจำทิศ อันมีหลายตำราและหลายวิธีการย่อยแตกต่างกันไปตามคัมภีร์ต่าง ๆ

2.1. ที่มาของคัมภีร์โหราศาสตร์และคัมภีร์ทักษาพยากรณ์

โหราศาสตร์ไทยในปัจจุบันเป็นวิชาการที่ถูกพัฒนาขึ้นจากความรู้ทางโหราศาสตร์หลายแขนง ทั้งจากอินเดียโดยส่งผ่านมาทางมอญและพม่า รวมถึงจากโหราศาสตร์ตะวันตกด้วย คัมภีร์ของโหราศาสตร์ไทยทั้งหมดเท่าที่รวบรวมไว้มีอยู่ทั้งสิ้น 150 คัมภีร์¹¹ คัมภีร์ที่สำคัญได้แก่

- คัมภีร์สุริยาตร์
- คัมภีร์มานัตต์
- คัมภีร์สารัมภ์
- คัมภีร์อัสติธาตุ
- คัมภีร์มหากาลจักร - ลัคน์จร
- คัมภีร์อินทภาษ - บาทจันทร์

¹¹ ประยูร อรุณชาฎะ, ปุจฉา - วิสัชนาโหราศาสตร์ ภาคพิธีกรรมกับนรลักษณ์, หน้า 10.

คัมภีร์อภิไธยโกธิบาทว

คัมภีร์ยามอัฐกาล

คัมภีร์จักรทีปนี

และคัมภีร์ทักษาพยากรณ์ อันเป็นคัมภีร์ที่การศึกษานี้สนใจเนื่องจากมีความสัมพันธ์กับรูปสัตว์ที่ปรากฏในปุษยนีสถานหลาย ๆ แห่งในประเทศไทย

คัมภีร์ทักษาพยากรณ์เป็นคัมภีร์ที่แต่งขึ้นภายหลังคัมภีร์อื่น ๆ แต่ไม่มีหลักฐานว่ากำเนิดในประเทศใด เนื่องจากข้อความในคัมภีร์ใช้ภาษาบาลีปนภาษาสันสกฤตเป็นหลักในการวางรูปและคำพยากรณ์ จึงสันนิษฐานว่าเดิมตำราน่าจะเป็นภาษาทั้งสองนั้น แล้วได้รับการแปลเป็นภาษาไทย¹² โหราจารย์รุ่นเก่าบางท่านเชื่อว่าคัมภีร์นี้กำเนิดในมอญแล้วเข้าสู่ประเทศไทยในภายหลัง¹³

เดิมคัมภีร์ชื่อว่า “คัมภีร์ทักษาพยากรณ์” หรือสั้น ๆ ว่า “ทักษา” มีที่มาจากความเชื่อโบราณว่า สรรพสิ่งต่าง ๆ จะต้องมีเทวดาพระเคราะห์เป็นผู้ครอบครองอยู่ มนุษย์ที่เกิดมาทุกคน เมื่อคลอดแล้ว ก็มีเทพเจ้าคุ้มครองทันที และเปลี่ยนกันครอบครองต่อไปจนเสียชีวิต เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตของคนคนนั้นเป็นเพราะเทวดาที่คุ้มครองอยู่ในขณะนั้นบันดาลให้เป็นไป เทวดาที่คุ้มครองเหล่านั้นก็ไม่ได้มีอยู่เพียงองค์เดียว แต่มีอยู่หลายองค์ คอยผลัดเปลี่ยนกันเข้ามาคุ้มครอง หรือ ที่เรียกกันว่า “เสวยอายุ” และในระยะเวลาหนึ่งที่มีเทวดาพระเคราะห์เสวยอายุอยู่นั้นก็มีเทวดาพระเคราะห์องค์อื่นจรเข้ามา “แทรกเสวย” เป็นช่วงสั้น ๆ ซึ่งวิธีการคำนวณเรื่องของเทวดาพระเคราะห์ที่เสวยอายุ และ เสวยแทรกนี้ เป็นเนื้อหาสำคัญของคัมภีร์ทักษาพยากรณ์¹⁴

คำว่า “ทักษา” ปรากฏเฉพาะในคัมภีร์โหราศาสตร์ไทย ในคัมภีร์โหราศาสตร์อินเดียและพม่า นั้นเรียกว่า “ทศา” ซึ่งแปลว่า เสวยอายุ ความเป็นไปแห่งชีวิต คำว่า “ทักษ” แปลว่า ความสามารถ ความสันทัด กำลัง ไก่ ไฟ และข้างขวา นอกจากนี้ ทักษะ ยังเป็นชื่อเทวดาสำคัญองค์หนึ่ง คือ พระทักษมุณี ซึ่งเป็นบุตรที่เกิดจากใจของพระพรหม พระทักษะมีชื่อกับนางประสูติถึง 24

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 3.

¹³ ประยูร อุดุชาภู, “สาระจากคัมภีร์พิไชยสงคราม,” ใน เมืองโบราณ 14, 4 (ตุลาคม - ธันวาคม 2531), หน้า 30.

¹⁴ เทพย์ สาริกบุตร, ประชุมข้อคิดเห็นในวิชาโหราศาสตร์, (พระนคร : อุตสาหกรรมกรรมพิมพ์, 2503), หน้า 12.

นาง ซึ่งแต่ละนางเป็นชายาของเหล่าฤๅษีที่สำคัญตลอดจนพระศิวะ และมีธิดาอีกชุดหนึ่ง 27 นาง ซึ่งเป็นดาวนักษัตรประจำท้องฟ้าทั้ง 27 หมู่ นางนักษัตรทั้ง 27 นี้เป็นชายาของพระจันทร์ทั้งหมด

เหตุผลที่คัมภีร์นี้ชื่อ “ทักษา” จึงเป็นไปได้สองกรณี

1. พระทักษมุณีเป็นพ่อตาของฤๅษีและเทพเจ้าที่สำคัญมากมาย เป็นบิดาของนางนักษัตรทั้ง 27 และเป็นพ่อตาของพระจันทร์ด้วย ซึ่งทั้งหมดล้วนเกี่ยวข้องกับเรื่องของดาว อันเป็นรากฐานสำคัญของการพยากรณ์

2. ทักษพยากรณ์ หรือ ทักษาพยากรณ์ แปลตามตัวอักษรอาจหมายถึง ตำราพยากรณ์ที่สามารถ หรือ เข้มแข็งยิ่งกว่าตำราที่มีมาก่อน เพราะคัมภีร์นี้เกิดขึ้นภายหลังคัมภีร์จักรทิปนี เพื่อแก้ไขความคลาดเคลื่อนของคำพยากรณ์ของคัมภีร์จักรทิปนี

คัมภีร์ทักษาพยากรณ์นี้ ไม่ปรากฏว่าเข้ามาในประเทศไทยตั้งแต่เมื่อไร แต่ในปีพ.ศ. 2363 สมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี พระเจ้าหลานเธอในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ทรงนิพนธ์หลักตำราทักษาพยากรณ์ขึ้นเป็น ลิลิต ชื่อว่า “ลิลิตทักษาพยากรณ์” ซึ่งเป็นต้นแบบของการใช้ “ทักษา” ของโหราศาสตร์ไทยในปัจจุบัน¹⁵

2.2. วิธีการพยากรณ์ในคัมภีร์ทักษาพยากรณ์ที่สัมพันธ์กับดาวนพเคราะห์ กำลังวันและทิศทาง

วิธีการพยากรณ์ในคัมภีร์ทักษาพยากรณ์ที่ปรากฏในโหราศาสตร์ไทยนั้นแบ่งได้เป็น 2 วิธี ซึ่งสันนิษฐานว่ามีที่มาต่างกัน คือ วิธีการพระเคราะห์เสวยอายุ และภูมิพยากรณ์

2.2.1. พระเคราะห์เสวยอายุ

หลักการพระเคราะห์เสวยอายุของคัมภีร์ทักษาพยากรณ์นั้น มีวิธีการหลักอยู่สองประการตามโหราศาสตร์อินเดีย คือ

1. วิม โสตรีทศา เป็นทักษาที่กล่าวถึงระยะที่มนุษย์เราอยู่ใต้อิทธิพลของดาวเคราะห์รวม 9 ดวง มีระยะรอบละ 120 ปี

2. อัญฐ โตตรีทศา เป็นทักษาที่กล่าวถึงระยะที่มนุษย์เราอยู่ใต้อิทธิพลของดาวเคราะห์รวม 8 ดวง มีระยะรอบละ 108ปี

¹⁵ หลวงอรรถวาทีธรรมประวารต (วิเชียร จันท์หอม), ลิลิตทักษาพยากรณ์, (กรุงเทพฯ : เกษมบรรณกิจ , 2516), หน้า 3 - 5.

ซึ่งอัฐ โศตริทศานี้เป็นวิธีการเดียวกับที่ใช้ใน โหราศาสตร์ไทยและ โหราศาสตร์พม่า ใน โหราศาสตร์อินเดีย ใช้วิธีการคำนวณจากฤกษ์พระจันทร์กำเนิดเป็นหลัก แต่สำหรับ โหราศาสตร์ไทยและ โหราศาสตร์พม่าอนุมาน โดยง่ายว่า เกิดในวันใด เทวดาพระเคราะห์วันนั้นก็เข้าเสวยอายุก่อน เมื่อเสวยจนครบตามกำหนด เทวดาพระเคราะห์ถัดไปก็เข้าเสวยอายุรับช่วงต่อเป็นดังนี้จนครบ 8 องค์¹⁶ เช่น

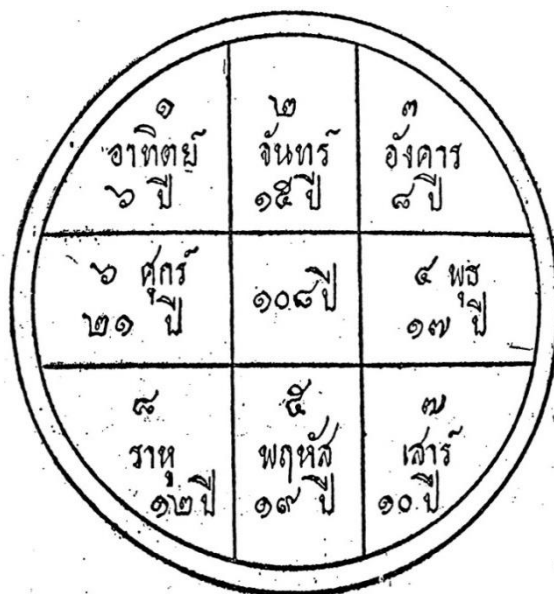
คนเกิดวันอาทิตย์ พระอาทิตย์ก็เข้าเสวยอายุ นับตั้งแต่แรกเกิดจนครบ 6 ปี
จากนั้นพระจันทร์ก็เข้าเสวยอายุต่ออีก 15 ปี คือ ตั้งแต่อายุ 6 ปี จนถึง 21 ปี
จากนั้นพระอังคารก็เข้าเสวยอายุต่ออีก 8 ปี คือ ตั้งแต่อายุ 22 ถึง 29 ปี
จากนั้นพระพุธก็เข้าเสวยอายุต่ออีก 17 ปี คือ ตั้งแต่อายุ 30 ถึง 46 ปี
จากนั้นพระเสาร์ก็เข้าเสวยอายุต่ออีก 10 ปี คือ ตั้งแต่อายุ 47 ถึง 56 ปี
จากนั้นพระพฤหัสบดีก็เข้าเสวยอายุต่ออีก 19 ปี คือ ตั้งแต่อายุ 57 ถึง 75 ปี
จากนั้นพระราหูก็เข้าเสวยอายุต่ออีก 12 ปี คือ ตั้งแต่อายุ 76 ถึง 87 ปี
จากนั้นพระศุกร์ก็เข้าเสวยอายุต่ออีก 21 ปี คือ ตั้งแต่อายุ 88 ถึง 108 ปี
จากนั้นพระอาทิตย์ก็กลับเข้าเสวยอายุต่อเป็นวงรอบต่อไป (ภาพที่ 1)

หากคนเกิดวันจันทร์ พระจันทร์ก็เริ่มเสวยอายุก่อน แล้วตามด้วยพระอังคาร พระพุธ พระเสาร์ พระพฤหัสบดี พระราหู พระศุกร์ และพระอาทิตย์ หรือหากเกิดวันอังคาร พระอังคารก็เริ่มเสวยอายุก่อน แล้วตามด้วยพระพุธ พระเสาร์ พระพฤหัสบดี พระราหู พระศุกร์ พระอาทิตย์ และพระจันทร์ ตามลำดับข้างต้น

โดยระหว่างที่เทวดาพระเคราะห์องค์ใดเสวยอายุอยู่ ก็จะมีเทวดาพระเคราะห์อื่นเข้ามาแทรกเสวยเป็นลำดับ เช่น พระอาทิตย์เสวยอายุ 6 ปี ก็ต้องมีพระจันทร์ พระอังคาร พระพุธ พระเสาร์ พระพฤหัสบดี พระราหู พระศุกร์แทรกเสวยเป็นลำดับ โดยคิดสัดส่วนจากเวลา 6 ปี เป็น 108 ส่วน พระจันทร์ 15 ส่วน เทียบเป็น 10 เดือน ใน 6 ปี เป็นต้น ดังนั้นในระยะเวลา 6 ปีที่พระอาทิตย์เสวยอายุ จะมีพระอาทิตย์เสวยตัวเอง 4 เดือน จากนั้นพระจันทร์ก็เข้าแทรก เรียกว่า

¹⁶ เทพย์ สาริกบุตร, ประชุมข้อคิดเห็นในวิชาโหราศาสตร์, หน้า 13 - 15. ลำดับการเรียงของเทวดาพระเคราะห์โดยเริ่มจากอาทิตย์ จันทร์ อังคาร พุธ เสาร์ พฤหัสบดี ราหู และศุกร์เป็นตามตำราโบราณซึ่งใช้ทั้งในโหราศาสตร์พม่าและโหราศาสตร์ไทย แต่ยังไม่มียุทธศาสตร์สนับสนุนชัดเจนว่า ลำดับดังกล่าวมาจากอะไร

“พระจันทร์แทรกพระอาทิตย์” อยู่ 10 เดือน จากนั้นก็เป็น พระอังคารแทรกพระอาทิตย์ พระพุธแทรกพระอาทิตย์วนไปตามลำดับ¹⁷ (ภาพที่ 2)

ภาพที่ 1 : ลำดับการเข้าเสวยอายุของเทวดาพระเคราะห์ตามอัญญาโคตริทศาโดยเวียนทักษิณาวรรต เช่น คนเกิดวันอาทิตย์พระอาทิตย์จะเข้าเสวยอายุจนครบ 6 ปีบริบูรณ์ ตามด้วยพระจันทร์ พระอังคาร พระพุธ พระเสาร์ พระพฤหัสบดี พระราหู พระศุกร์ วนจนครบ 108 ปี
ที่มา : เทพย์ สาริกบุตร, มหาทักษาพยากรณ์ ตำราโหราศาสตร์ไทยฉบับพิศดาร, (พระนคร : อุตสาหกรรมกรรมการพิมพ์, 2507), หน้า 8.

¹⁷ เทพย์ สาริกบุตร, มหาทักษาพยากรณ์ ตำราโหราศาสตร์ไทยฉบับพิศดาร, (พระนคร : อุตสาหกรรมกรรมการพิมพ์, 2507), หน้า 8 - 14.

พระอาทิตย์เสวยอายุ ๖ ปี	ป.	ต.	ว.	ชม.
พระอาทิตย์เสวยตัวเอง	-	๔	-	-
พระจันทร์แทรกอาทิตย์	-	๑๐	-	-
พระอังคารแทรกอาทิตย์	-	๕	๑๐	-
พระพุธแทรกอาทิตย์	-	๑๑	๑๐	-
พระเสาร์แทรกอาทิตย์	-	๖	๒๐	-
พระพฤหัสบดีแทรกอาทิตย์	๑	-	๒๐	-
พระราหูแทรกอาทิตย์	-	๙	-	-
พระศุกร์แทรกอาทิตย์	๑	๒	-	-
รวมเวลา	๖	-	-	-

ภาพที่ 2 : ลำดับการแทรกเสวยของเทวดาพระเคราะห์

เช่น เมื่อพระอาทิตย์เข้าเสวยอายุ พระอาทิตย์จะเสวยตัวเอง ตามด้วยพระจันทร์ พระอังคาร พระพุธ พระเสาร์ พระ

พฤหัสบดี พระราหู พระศุกร์ ตามลำดับเดียวกัน

จนครบ 6 ปีที่พระอาทิตย์เสวยอายุ

ที่มา : เทพย์ สาริกบุตร, มหาทักษาพยากรณ์ ตำราโหราศาสตร์ไทยฉบับพิศดาร, หน้า 13.

ช่วงกำหนดเวลาที่เทวดาพระเคราะห์เสวยอายุ นั้น ขึ้นอยู่กับ “กำลังพระเคราะห์” โดยพระเคราะห์แต่ละองค์มีกำลังดังนี้

อาทิตย์ มีกำลัง 6

จันทร์ มีกำลัง 15

อังคาร มีกำลัง 8

พุธ มีกำลัง 17

เสาร์ มีกำลัง 10

พฤหัสบดี มีกำลัง 19

ราหู มีกำลัง 12

ศุกร์ มีกำลัง 21¹⁸

¹⁸ เทพย์ สาริกบุตร, มหาทักษาพยากรณ์ ตำราโหราศาสตร์ไทยฉบับพิศดาร, หน้า 6.

ดังนั้น เมื่อพระอาทิตย์เสวยอายุ จึงเสวยอายุอยู่ 6 ปี และเทวดาพระเคราะห์ห้องคี่อื่น ๆ ก็กำหนดเวลาเสวยอายุ จำนวนปีเท่ากับเลขกำลังพระเคราะห์เช่นเดียวกัน

เลขกำลังพระเคราะห์นี้สัมพันธ์กับคติการสร้างเทวดานพเคราะห์ตามคัมภีร์เฉลิมไตรภพ คือ เมื่อกำเนิดโลก พระอิศวรต้องการสร้างเทวดา 9 องค์เพื่อจะให้รักษาวิมานรอบจักรราศี จึงสั่งให้ท้าวสหบดีพรหมคัดเลือกเอาฝูงสัตว์มาถวายแล้วพระอิศวรทรงร่ายพระเวทเป่าไปให้สัตว์เหล่านั้นแหลกละเอียดไป จากนั้นทรงนำฟ้าสีห่อผงกระดูกเหล่านั้น แล้วเอาน้ำอมฤตประพรมให้ เกิดเป็นเทวดานพเคราะห์ 9 องค์ โดยสร้างพระอาทิตย์ขึ้นจากราศีที่ 6 ตัว สร้างพระจันทร์ขึ้นจากราศี 15 องค์ สร้างพระอังคารขึ้นจากกระบือ 8 ตัว สร้างพระพุธขึ้นจากช้าง 17 ตัว สร้างพระพฤหัสบดีขึ้นจากฤๅษี 19 คน สร้างพระศุกร์ขึ้นจากโค 21 ตัว สร้างพระเสาร์ขึ้นจากเสือ 10 ตัว สร้างพระราหูจากผีโขมด 12 คน และสร้างพระเกตุจากพญานาค 9 ตัว¹⁹

สันนิษฐานว่าผู้ประพันธ์คัมภีร์เฉลิมไตรภพ คือ พระยาราชภักดี เจ้ากรมพระคลังมหาสมบัติในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว²⁰ เมื่อพิจารณาตามอักขรวิธีที่ใช้ในบทประพันธ์ จึงเป็นไปได้ว่าคัมภีร์เฉลิมไตรภพ ผู้ประพันธ์แต่งขึ้นภายหลังเพื่ออธิบายตำราโบราณว่ากำลังพระเคราะห์ดังกล่าวมีที่มาอย่างไร

2.2.2 ภูมิพยากรณ์

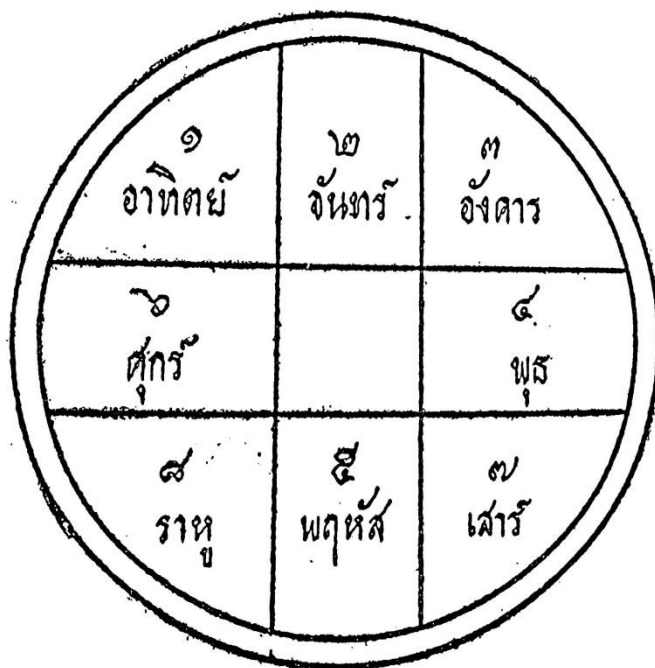
ในโหราศาสตร์พม่ายังมีการดัดแปลงคัมภีร์ทักษาไปใช้กับภูมิของดาวเคราะห์ทั้ง 8 ดวง เรียกว่า “ภูมิพยากรณ์” ซึ่งมีความแตกต่างกันในแต่ละบุคคล โดยขึ้นกับวันเกิดของบุคคลผู้นั้น²¹ วันทักษิณาวรรตปีละ 1 ภูมิ หรือ 1 ช่อง เช่น ผู้ที่เกิดวันอาทิตย์ ภายในอายุ 1 ขวบปีแรกนั้นก็ตกอยู่ในภูมิอาทิตย์ พอครบ 1 ปีบริบูรณ์ ก็เปลี่ยนเป็นภูมิจันทร์ อยู่ในภูมิจันทร์จบครบ 2 ปีบริบูรณ์ ก็เคลื่อนไปสู่ภูมิอังคาร และเคลื่อนต่อไปยังภูมิพุธ เสาร์ พฤหัสบดี ราหู และศุกร์ ตามลำดับในคัมภีร์ทักษาพยากรณ์ ดังนั้นจึงสิ้นสุดที่ภูมิศุกร์เมื่ออายุครบ 8 ปี บริบูรณ์ เมื่ออายุย่างเข้าปีที่ 9 ก็เข้าสู่

¹⁹ พระยาราชภักดี (ช้าง), เฉลิมไตรภพ, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ, 2545), หน้า 16 - 20.

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 8 - 10.

²¹ เทพย์ สาริกบุตร , มหาทักษาพยากรณ์ ตำราโหราศาสตร์ไทยฉบับพิศดาร, หน้า 75.

ภูมิอาทิตย์อีกครั้งหนึ่ง เวียนไปตามลำดับทักษิณาวรรต เมื่อตกภูมิของพระเคราะห์ในแต่ละปี ก็มีคำทำนายเป็นแต่ละรายปีไป²² (ภาพที่ 3)

ภาพที่ 3 : รูปแบบของภูมิพยากรณ์โดยนับอายุวนไปปีละ 1 ช่อง เช่น คนเกิดวันอาทิตย์ ขวบปีแรกอยู่ในภูมิอาทิตย์ จากนั้นจึงเลื่อน ไปอยู่ในภูมิจันทร์ อังคาร พุธ เสาร์ พฤหัสบดี ราหู ศุกร์ตามลำดับจนครบ 8 ปี เมื่ออายุย่างเข้าปีที่ 9 ก็เข้าสู่ภูมิอาทิตย์อีกครั้ง

ที่มา : เทพย์ สาริกบุตร, ประชุมข้อคิดเห็นในวิชาโหราศาสตร์, (พระนคร : อุตสาหกรรมกรรมพิมพ์, 2503), หน้า

24.

คำทำนายนั้นจะประกอบด้วย 8 หัวข้อตามสิ่งแวดล้อมของมนุษย์โดยทั่วไป ได้แก่
บรืวาร หมายถึง บุตร ภรรยาสามี ญาติมิตร ผู้ที่อยู่ได้บังคับบัญชาหรือผู้ที่ต้องการให้การ
อุปการะเลี้ยงดู

อายุ หมายถึง ความเป็นอยู่ในการดำรงชีวิต โรคภัยที่จะเกิดขึ้น

เดช หมายถึง อำนาจวาสนา การปกครอง ความเจริญก้าวหน้าในวิถีชีวิต

ศรี หมายถึง การได้มาซึ่งทรัพย์สินเงินทอง ความร่มเย็นเป็นสุข คุณงามความดี สิริมงคล

²² เทพย์ สาริกบุตร, ประชุมข้อคิดเห็นในวิชาโหราศาสตร์, หน้า 38.

มูละ หมายถึง บ้านเรือนที่อยู่อาศัย บิคมารดา หลักฐานความเป็นปึกแผ่นมั่นคง ฐานะความเป็นไป การเดินทาง การโยกย้าย

อุตสาหะ หมายถึง ความขยันหมั่นเพียร การงานที่จะทำ การศึกษา

มนตรี หมายถึง ผู้ที่ให้ความอุปถัมภ์ช่วยเหลือ ผู้ให้ความคุ้มครอง บุคคลผู้เป็นที่พึ่ง²³

กาลกรรณิ หมายถึง ศัตรู อุปสรรค ความทุกข์ยาก รายจ่าย สิ่งที่จะเกิดขึ้นเป็นความชั่วช้า คอยล้างผลาญทำลาย

ในกรณีที่บุคคลนั้นเกิดวันอาทิตย์ ดาวอาทิตย์ก็เป็นบริวาร ดาวจันทร์เป็นอายุ ดาวอังคารเป็นเดช ดาวพุธเป็นศรี ดาวเสาร์เป็นมูละ ดาวพฤหัสบดีเป็นอุตสาหะ ดาวราหูเป็นมนตรี และดาวศุกร์เป็นกาลกรรณิ (ภาพที่ 4)

เมื่ออายุย่าง 2 ปี ดาวจันทร์ก็เป็นบริวาร ดาวอังคารเป็นอายุ ดาวพุธเป็นเดช ดาวเสาร์เป็นศรี ดาวพฤหัสบดีเป็นมูละ ดาวราหูเป็นอุตสาหะ ดาวศุกร์เป็นมนตรี และดาวอาทิตย์เป็นกาลกรรณิ

ดังที่กล่าวแล้วว่า วิธีการนี้ขึ้นกับวันเกิดของแต่ละบุคคล หากบุคคลนั้นเกิดวันจันทร์ ภายในอายุ 1 ปี ดาวจันทร์ก็เป็นบริวาร ดาวอังคารเป็นอายุ ดาวพุธเป็นเดช ดาวเสาร์เป็นศรี ดาวพฤหัสบดีเป็นมูละ ดาวราหูเป็นอุตสาหะ ดาวศุกร์เป็นมนตรี และดาวอาทิตย์เป็นกาลกรรณิ (ภาพที่ 5)

เมื่ออายุย่าง 2 ปี ดาวอังคารก็เป็นบริวาร ดาวพุธเป็นอายุ ดาวเสาร์เป็นเดช ดาวพฤหัสบดีเป็นศรี ดาวราหูเป็นมูละ ดาวศุกร์เป็นอุตสาหะ ดาวอาทิตย์เป็นมนตรี และดาวจันทร์เป็นกาลกรรณิ วนไป ตามทักษิณาวรรต

ต่อมาหลักการของภูมิพยากรณ์นี้ได้แพร่หลายเข้าสู่ประเทศไทย และเป็นที่ยอมรับใช้ทำนาย ควบคู่ไปกับโหราศาสตร์ไทย จึงเข้าใจผิดว่าวิธีการของทักษิณพยากรณ์นั้นเป็นเรื่องของภูมิพยากรณ์ แต่แท้จริงแล้วทักษิณพยากรณ์ คือ การพยากรณ์โดยอาศัยเหตุจากพระเคราะห์ที่มาเสวยอายุและเข้ามาแทรก ส่วนภูมิพยากรณ์นั้นคือการพยากรณ์ตามที่อยู่ จะตกภูมิดาวเคราะห์ทั้ง 8 เป็นภูมิ ๆ ปี ๆ ไป²⁴

²³ เทพย์ สาริกบุตร, มหาทักษิณพยากรณ์ ตำราโหราศาสตร์ไทยฉบับพิศดาร, หน้า 72.

²⁴ เทพย์ สาริกบุตร, ประชุมข้อคิดเห็นในวิชาโหราศาสตร์, หน้า 40.

๑ บริวาร	๒ อายุ	๓ เดช
๔ กาลกรรณี		๕ ศรี
๖ มนตรี	๗ อุตสาหะ	๘ มูละ

ภาพที่ 4: คำทำนาย 8 หัวข้อในระบบภูมิพยากรณ์ของไทย

ได้แก่ บริวาร อายุ เดช ศรี มูละ อุตสาหะ มนตรี กาลกรรณี สำหรับผู้ที่เกิดวันอาทิตย์ ในขวปีแรก ดาวอาทิตย์ (1) เป็นบริวาร ดาวจันทร์ (2) เป็นอายุ ดาวอังคาร (3) เป็นเดช ดาวพุธ (4) เป็นศรี ดาวเสาร์ (7) เป็นมูละ ดาวพฤหัสบดี (5) เป็นอุตสาหะ ดาวราหู (8) เป็นมนตรี และดาวศุกร์ (6) เป็นกาลกรรณี
ที่มา : เทพย์ สาริกบุตร, ประชุมข้อคิดเห็นในวิชาโหราศาสตร์, หน้า 25.

๑ กาลกรรณี	๒ บริวาร	๓ อายุ
๔ มนตรี		๕ เดช
๖ อุตสาหะ	๗ มูละ	๘ ศรี

ภาพที่ 5 : คำทำนาย 8 หัวข้อในระบบภูมิพยากรณ์ของไทยสำหรับผู้เกิดวันจันทร์ ในขวปีแรก ดาวจันทร์ (2) เป็นบริวาร ดาวอังคาร (3) เป็นอายุ ดาวพุธ (4) เป็นเดช ดาวเสาร์ (7) เป็นศรี ดาวพฤหัสบดี (5) เป็นมูละ ดาวราหู (8) เป็นอุตสาหะ ดาวศุกร์ (6) เป็นมนตรี และดาวอาทิตย์ (1) เป็นกาลกรรณี

นักโหราศาสตร์ไทยบางท่านจึงเรียกวิธีการพยากรณ์โดยอาศัยเหตุจากพระเคราะห์ที่มาเสวยอายุและเข้ามาแทรกกว่า “มหาทักษา” และเรียกวิธีการพยากรณ์จากภูมิพยากรณ์ว่า “ทักษา”

นอกจากวิธีการนับภูมิพยากรณ์ดังกล่าวแล้ว ในโหราศาสตร์พม่ามีการระบุทิศของดาวเคราะห์ด้วย โดยใช้ตำรานี้เป็นเครื่องมือในการจัดสรรบ้านเรือนของตัวเอง โดยกำหนดดาวเคราะห์ทั้ง 8 เข้าทั้ง 8 ทิศ และใช้ตรวจดูว่าคนเกิดในวันใดสมควรจะใช้ทิศใดจัดวางสิ่งของในบ้านเรือนให้เหมาะสมกับดวงชะตา โดยอาศัยระบบภูมิพยากรณ์ และไม่หมุนไปตามปี ได้แก่ บริวาร อายุ นคร คหบดี ศิริ ฐานะ เศษ ภูมิ เช่น บุคคลที่เกิดในวันอาทิตย์ ทิศอีสานเป็นบริวาร ทิศบูรพาเป็นอายุ ทิศอาคเนย์เป็นนคร ทิศทักษิณเป็นคหบดี ทิศหริเป็นศิริ ทิศประจิมเป็นฐานะ ทิศพายัพเป็นเศษ และทิศอุดรเป็นภูมิ โดยความหมายของแต่ละภูมิพยากรณ์นั้นก็ใกล้เคียงกับระบบภูมิพยากรณ์ของไทย คือ บริวาร อายุ เศษ ศิริ มุละ อุตสาหะ มন্ত্রী กาลกรรม โดยในโหราศาสตร์พม่ากำหนดว่า ทิศบริวารของบ้าน หากอยู่จะมีบริวารมาก ถ้าอยู่ทิศอายุของบ้านจะมีอายุยืน ถ้าอยู่ทิศนครของบ้านจะมีบริบูรณ์ ทิศคหบดีควรเอาเป็นที่เก็บข้าวของทรัพย์สินทั้งปวง ทิศศิริควรทำเป็นสวนอุทยาน ทิศฐานะควรเอาไว้สัตว์ที่มีวิญญาน ทิศเศษควรเอาไว้พระรัตนตรัยที่บูชา ทิศภูมิควรจะทำเป็นที่ถ้ำ อุจจาระ ปัสสาวะ²⁵ ยกตัวอย่างเช่น บุคคลใดเกิดในวันอาทิตย์ หากอยู่บ้านในทิศบูรพาจะมีอายุยืน

ความแตกต่างของภูมิพยากรณ์ของพม่าและภูมิพยากรณ์ของไทย คือ ภูมิพยากรณ์ของพม่าใช้กำหนดแต่เพียงว่าใช้คูทิศของบ้านเพื่อประกอบการให้เหมาะสม เพื่อให้เกิดความสุขความเจริญ แต่ภูมิพยากรณ์ของไทยนั้นใช้สำหรับพิจารณาประกอบในการตรวจดวงชะตาด้วย

2.3 ความสัมพันธ์กับสัตว์ประจำทิศ

ดาวเคราะห์ 8 ดวงในแผนภูมิ 8 ช่องของภูมิพยากรณ์นี้ นอกจากสัมพันธ์กับคำทำนายทั้ง 8 หัวข้อแล้ว ยังมีความสัมพันธ์กับทิศ ตัวอักษรและสัตว์ต่าง ๆ²⁶ ดังนี้

²⁵ เทพย์ สาริกบุตร, ประชุมข้อคิดเห็นในวิชาโหราศาสตร์, หน้า 45 - 47.

²⁶ เทพย์ สาริกบุตร, มหาทักษาพยากรณ์ ตำราโหราศาสตร์ไทยฉบับพิศดาร, หน้า 75.

ดาวเคราะห์	ตัวเลข	ทิศ	ตัวอักษร	สัตว์ตัวนาม
อาทิตย์	๑	อีสาน	ส ระ ท ้ง ห ม ด	ครุฑนาม (ครุฑ)
จันทร์	๒	บูรพา	ก ข ค ฅ ง	พยัคฆนาม (เสือ)
อังคาร	๓	อาคนย์	จ ฉ ช ซ ฌ ญ	สีหนาม (ราชสีห์)
พุธ	๔	ทักษิณ	ฎ ฏ ฐ ฑ ฒ ณ	สุนัขนาม (สุนัข)
เสาร์	๖	หริดี	ด ต ถ ท ธ น	นาคนาม (นาค)
พฤหัสบดี	๕	ประจิม	บ ป ผ ฝ พ ฟ ภ ม	มุสิกนาม (หนู)
ราหู	๘	พายัพ	ย ร ล ว	คชนาม (ช้าง)
ศุกร์	๖	อุดร	ศ ษ ส ห พ อ	อักษนาม (แพะ)

ตารางที่ 1 : ดาวเคราะห์ 8 ดวงในแผนภูมิ 8 ช่อง ความสัมพันธ์กับทิศ ตัวอักษรและสัตว์ต่าง ๆ

2.3.1. ความสัมพันธ์ระหว่างเทวดานพเคราะห์และทิศ

ความสัมพันธ์ระหว่างดาวเคราะห์กับทิศนั้นปรากฏในคัมภีร์เฉลิมไตรภพ ดังที่ได้กล่าวถึงแล้วว่าพระอิศวรได้สร้างเทวดา 9 องค์ขึ้นจากฝูงสัตว์ที่ปรากฏขึ้นบนโลก คือ สร้างพระอาทิตย์ขึ้นจากราชสีห์ สร้างพระจันทร์ขึ้นจากนางฟ้า สร้างพระอังคารขึ้นจากกระบือ สร้างพระพุธขึ้นจากช้าง สร้างพระพฤหัสบดีขึ้นจากฤๅษี สร้างพระศุกร์ขึ้นจากโค สร้างพระเสาร์ขึ้นจากเสือ สร้างพระราหูจาก ผีโคมด และสร้างพระเกตุจากพญานาค ซึ่งสัตว์นี้แตกต่างไปจากสัตว์ตัวนามตามตารางด้านบน

จากนั้นพระอิศวรได้จัดเทวดาพระเคราะห์ทั้ง 8 (ไม่รวมพระเกตุ) เข้าประจำทิศต่างๆ ของเขาพระสุเมรุเพื่อรักษาเขาพระสุเมรุ นั้น โดยให้เริ่มต้นที่ทิศใต้ก่อน แล้วจึงเวียนทักษิณาวรรตไปตามกำลังพระเคราะห์ของตน เช่น พระอาทิตย์มีกำลัง 6 เมื่อเริ่มจากทิศใต้วันทักษิณาวรรตไป 6 ช่อง พระอาทิตย์จึงประจำทิศตะวันออกเฉียงเหนือ หรือ ทิศอีสาน²⁷ (ภาพที่ 6)

²⁷ เทพย์ สาริกบุตร, ตำราโหราศาสตร์ฉบับพิเศษ “คัมภีร์ทักษาประยุกต์”, (พระนคร : อุตสาหกรรมกรพิมพ์, 2502), หน้า 6 – 7, 11 - 12.

ภาพที่ 6 : เทวดาพระเคราะห์ที่สัมพันธ์กับทิศทั้ง 8 ตามคัมภีร์เฉลิมไตรภพ พระอิศวรให้เทวดาพระเคราะห์ทั้ง 8 เข้าประจำทิศรอบเขาพระสุเมรุ โดยเริ่มต้นที่ทิศใต้แล้วจึงเวียนทักษิณาวรรตไปตามกำลังพระเคราะห์ เช่น พระจันทร์มีกำลัง 15 เมื่อเริ่มนับจากทิศใต้วนทักษิณาวรรต เมื่อนับเวียนขวาไป 15 ช่อง พระจันทร์จึงประจำทิศบูรพา
ที่มา : เทพย์ สาริกบุตร, ตำราโหราศาสตร์ฉบับพิเศษ “คัมภีร์ทักษิณายุคต์”, (พระนคร : อุตสาหกรรมกรรมการพิมพ์, 2502), หน้า 12.

2.3.2 ความสัมพันธ์ระหว่างดาวเคราะห์กับสัตว์ตัวนาม

ในลิลิตทักขิยาพยากรณ์ได้กล่าวถึงสัตว์ทั้ง 8 ชนิดที่สัมพันธ์กับดาวเคราะห์ เรียกว่า “สัตว์ตัวนาม” เป็นคำโคลงดังนี้

อาทิตย์นามครุฑท้าว	ปักยี
จันทร์นามพยัคฆ์	เบียดเนื้อ
อังคารราชนามศรี	สิงหเรศ
พุธสุนัขขาเขี้ยว	ชาตินั้นเป็นนาม
พฤหัสบดีมุสิกนี้	นามหนู
ศุกร์อชนามสู	แพะพี
เสาร์อิสรเอกลง	นามนาค
อสุรินทว่านชี	ชาติเชื้อคชนาม ²⁸

²⁸ หลวงอรรถวาทีธรรมประวารต (วิเชียร จันทร์หอม), ลิลิตทักขิยาพยากรณ์, หน้า 70 - 71.

นอกจากนั้นในลิลิตทักขยาพยากรณ์ยังกล่าวถึงความเข้ากันได้ของนามทั้ง 8 เช่น
ครุฑกับพยัคฆ์

นามครุฑเสพสมด้วย	นามเสือ
ไปชอบไปผิดเชื่อ	พวกนั้น
คนุศรีศรีเจือ	ลัคน์เลิศ คุณนา
กาลิแทรกศาสตร์เห็นเห็น	โหดแท้ทายแกลง ²⁹

หมายความว่า อาทิตย์และจันทร์ ถ้าอยู่รวมกันก็พออยู่กันได้ ในสภาพปานกลางคือ
ไม่ดีไม่ชั่ว³⁰

สัตว์ตัวนามตามลิลิตทักขยาพยากรณ์และสัตว์ที่พระอิศวรสร้างขึ้นเป็นเทวดานพ
เคราะห์นั้นตามคัมภีร์เฉลิมไตรภพมีความแตกต่างกันตามตารางและจะปรากฏในศิลปกรรมต่าง ๆ
กันซึ่งจะอธิบายต่อไปในบทที่ 3 และ 4

เทวดานพเคราะห์ หรือ ดาวเคราะห์	สัตว์ตัวนามจาก คัมภีร์ทักขยาพยากรณ์	กำเนิดจากคัมภีร์เฉลิมไตรภพ
อาทิตย์	ครุฑ	ราชสีห์
จันทร์	เสือ	นางฟ้า
อังคาร	ราชสีห์	กระบือ
พุธ	สุนัข	ช้าง
เสาร์	นาค	เสือ
พฤหัสบดี	หนู	ฤๅษี
ราหู	ช้าง	ผีโขมด
ศุกร์	แพะ	โค

ตารางที่ 2 : สัตว์ตัวนามตามลิลิตทักขยาพยากรณ์และสัตว์ที่พระอิศวรสร้างขึ้นเป็นเทวดานพ
เคราะห์เปรียบเทียบสัตว์จากคัมภีร์เฉลิมไตรภพ

²⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 71.

³⁰ ประพิช สุนทรบุตร, คัมภีร์ทักขยาเจ้าฟ้า, หน้า 160.

2.3.3. คติสัตว์ตัวเป็งในล้านนา

ตำนานปฐมมูลมูลีในล้านนาระบุถึงวิธีการรักษาความเจ็บป่วยของมนุษย์บรรพกาลไว้ว่า มีบุคคลหนึ่งมีอายุครบ 21 ปี ได้เป็นพยาธิเจ็บป่วย ในกาลบัดนั้นยังไม่มีผู้ใดล่วงรู้วิธีการรักษาจึงทดลองให้ ผู้ที่เจ็บป่วยนั้นนำสัตว์มาปล่อยหลากหลายชนิดเพื่อสะเดาะเคราะห์ก็ไม่หาย แต่พอปล่อยวัวก็หายจากโรคภัย อีกคนหนึ่งอายุ 33 ก็เป็นพยาธิเจ็บป่วยเช่นกันพอปล่อยเสือจึงหาย อีกคนอายุ 26 เจ็บป่วยเป็นพยาธิเองมาปล่อยจึงหาย หญิงผู้หนึ่งอายุ 30 ปีเจ็บป่วยเป็นพยาธิ เอานกรุ้ง (เหยี่ยว) มาปล่อยจึงหาย ชายผู้หนึ่งอายุ 20 ปีเป็นพยาธิ เอาช้างมาปล่อยจึงหาย และมีอีกคนหนึ่งอายุ 50 ปี เป็นพยาธิเอาราชสีห์มาปล่อยจึงหาย จากตำนานดังกล่าว สัตว์เหล่านี้จึงกลายมาเป็นตัวเป็งหรือตัวพืง หมายถึงสิ่งที่เราสามารถพืงพืงได้ เป็นสิ่งที่ช่วยเกื้อกูลเราให้ได้รับแต่ความสุขความเจริญซึ่งมักปรากฏในพงศภูมิตักษาแบบล้านนาและยังเป็นที่มาของการทำบุญปล่อยสัตว์ตามความเชื่อและพิธีกรรมเพื่อการสะเดาะเคราะห์แบบล้านนาคือ³¹

สัตว์ตัวเป็ง ได้แก่ ช้าง ประจําทิศเหนือ วัว ประจําทิศตะวันออกเฉียงเหนือ รุ้ง (เหยี่ยว) ประจําทิศตะวันออก แมว ประจําทิศตะวันออกเฉียงใต้ สิงห์ ประจําทิศใต้ เสือ ประจําทิศตะวันตกเฉียงใต้ งู ประจําทิศตะวันตก และหนูประจําทิศตะวันตกเฉียงเหนือ³²

โบราณจารย์ล้านนาได้กำหนดรูปสัตว์เหล่านี้เป็นตัวแทนของดวงดาว ทิศและวัน สัตว์แต่ละชนิดจึงเป็นสัตว์ที่มีความสำคัญต่อผู้ที่เกิดในวันทั้ง 7 ในสัปดาห์

2.3.4. สัตว์ตามตำราฝังจับในบ้านเรือนที่อยู่อาศัยตาม 8 ทิศ

นอกจากการสะเดาะเคราะห์ด้วยตัวเป็งแล้ว ยังมีอีกตำราหนึ่งที่ใช้การทำนายนิมิตจากสิ่งที่อยู่อาศัยในทิศต่าง ๆ ของบ้านเรือน ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะคลี่คลายมาจาก “พืง” ในตัวพืงหรือตัวเป็งแต่เดิม คำทำนายดังกล่าวมีดังนี้

1. จับทิศบูรพา (ตะวันออกเฉียง)	ครุฑ	จะเสียดทรัพย์
2. จับทิศอาคเนย์ (ตะวันออกเฉียงเหนือ)	แมว	ไฟจะไหม้
3. จับทิศทักษิณ (ใต้)	ราชสีห์	จะถึงแก่ความตาย
4. จับทิศหริดี (ตะวันตกเฉียงใต้)	เสือ	จะถูกขโมย

³¹ ธวัชชัย ทำนอง, ดาราศาสตร์กับวิถีชีวิตคนล้านนา, (ลำปาง : สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง, 2560), หน้า 11 - 15.

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 175 - 176.

5. จัปทิสประจิม (ตะวันตก)	นาค	จะได้เมีย
6. จัปทิสพายัพ (ตะวันตกเฉียงเหนือ)	หนู	จะมีความสุข
7. จัปทิสอุดร (เหนือ)	ช้าง	จะได้ลาภ
8. จัปทิสอีสาน (ตะวันออกเฉียงเหนือ)		จะมียศ ³³

2.3.5. สัตว์ตามตำราฟ้าไข่ประตุน้ำฝน

ชาวไทย – ลาวรวมทั้งชาวไทยอีสานที่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย มีความเชื่อว่าเมื่อถึงวันขึ้น 3 ค่ำเดือน 3 ฟ้าจะไข่ประตุน้ำฝนให้ตกลงมาในโลกมนุษย์เป็นครั้งแรกในรอบปี โดยระบุว่าประตุน้ำฝนนั้นมีอยู่ในทิศทั้ง 8 แต่ละทิศมีสัตว์ประจำทิศเช่นเดียวกับสัตว์ตัวเบิ่ง ดังนี้

1. ทิศเหนือ มีช้างเป็นสัตว์ประจำทิศ เป็นทิศแห่งประตุน้ำฝนฝนจะดีตลอดปี ข้าวกล้าจะเจริญงอกงาม
2. ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ มีวัวเป็นสัตว์ประจำทิศ เป็นทิศแห่งประตุน้ำฝนฝนจะดี ข้าวกล้า จะเจริญงอกงาม
3. ทิศตะวันออก มีครุฑเป็นสัตว์ประจำทิศ เป็นทิศแห่งประตุน้ำฝนฝนจะดี ข้าวกล้า จะงอกงาม
4. ทิศตะวันออกเฉียงใต้ มีแมวเป็นสัตว์ประจำทิศ เป็นทิศแห่งประตุน้ำฝนฝนจะน้อย นานจะแล้ง
5. ทิศใต้ มีราชสีห์เป็นสัตว์ประจำทิศ เป็นทิศแห่งประตุน้ำฝนฝนจะมาก นานจะเสียหาย แต่่นาคอนได้ผลดี
6. ทิศตะวันตกเฉียงใต้ มีเสือเป็นสัตว์ประจำทิศ เป็นทิศแห่งประตุน้ำฝนหรือประตุน้ำฝน ฝนจะดีน้ำจะงาม ข้าวกล้าได้ผลบริบูรณ์
7. ทิศตะวันตก มีนาคเป็นสัตว์ประจำทิศ เป็นทิศแห่งประตุน้ำฝนฝนจะแล้ง น้ำน้อย ข้าวกล้าในนาจะเสียหายหนัก
8. ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ มีหนูเป็นสัตว์ประจำทิศ เป็นทิศแห่งประตุน้ำฝน มีฝนตกปานกลาง ข้าวกล้าจะได้ผลกึ่งหนึ่ง เสียหายกึ่งหนึ่ง

³³ หน่อหนานฝน, ประเพณีเมืองเหนือจากปับสาส์นนา, (มปท : มปป, 2556), หน้า 83.

ตำราฟ้าไขประตุน้ำฝน เป็นตำราทำนายปริมาณน้ำฝนซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการเพาะปลูกของผู้คนในสังคมเกษตรกรรม การทำนายเสียงฟ้าร้องครั้งแรกในรอบปีว่าดังมาจากทิศใดเป็นการทำนายปริมาณน้ำฝน ไปตามที่ระบุไว้ในตำรา เพื่อเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจแก่เกษตรกร³⁴

2.3.6 สัตว์ประจำวันในโหราศาสตร์พม่า

ในโหราศาสตร์พม่า ไม่ได้ใช้ปีสิบสองนักษัตรอันประกอบด้วยปีชวดถึงปีกุนที่มีรูปสัตว์ประจำทั้ง 12 ตัว แต่ใช้รูปสัตว์เป็นสัญลักษณ์ของวันทั้งเจ็ด คือ

วันอาทิตย์ ใช้รูปครุฑหรือที่เรียกในภาษาพม่าว่า คาลอน หรือ คะโลง และเป็นสัตว์ประจำทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

วันจันทร์ ใช้รูปเสือเป็นสัตว์ประจำทิศตะวันออก

วันอังคาร ใช้รูปสิงห์หรือราชสีห์เป็นเครื่องหมายประจำทิศตะวันออกเฉียงใต้

วันพุธ ตั้งแต่พระอาทิตย์ขึ้นถึงเที่ยง ใช้รูปช้างมิงา หมายถึงทิศใต้

วันเสาร์ ใช้รูปพญานาคเป็นเครื่องหมาย และแทนทิศตะวันตกเฉียงใต้

วันพฤหัสบดี ใช้รูปหนูเป็นเครื่องหมาย และแทนทิศตะวันตก

วันพุธ ตั้งแต่บ่ายเป็นต้นไป ใช้รูปช้างไม่มีงา และแทนทิศตะวันตกเฉียงเหนือ

วันศุกร์ ใช้รูปหนูตะเภาเป็นเครื่องหมาย และแทนทิศเหนือ³⁵

จากคัมภีร์หรือตำราที่ยกตัวอย่างมาข้างต้นพบว่า มีคติเกี่ยวกับสัตว์ประจำทิศหลายคติ โดยแต่ละคติมิจุดร่วมกันคือ ความเป็น “สัตว์ประจำทิศ” สามารถสรุปได้ดังตารางนี้

³⁴ สุภณ สมจิตศรีปัญญา, ขุบล ธนสีลังกูร, โสภา ดิสองเมือง, *ตำนานบุญเบิกฟ้า*, (มหาสารคาม : อภิชาตการพิมพ์, 2533), หน้า 29.

³⁵ ส. พลายน้อย, *จันทรคตินิยาย*, (กรุงเทพฯ : พิมพ์คำ, 2553), หน้า 64 - 65.

ทิศ	สัตว์ตัว นามตาม คัมภีร์ ทักษา พยากรณ์ (1)	สัตว์ ประจำวัน ใน โหราศาสตร์ พม่า (2)	สัตว์ ตัวเป็ง (3)	สัตว์ตาม ตำราฝั่ง จับ (4)	สัตว์ตาม ตำราฟ้าไข ประตุน้ำฝน (5)	สัตว์กำเนิดใน คัมภีร์เฉลิม ไตรภพ (6)
อีสาน	กรูฑ	กรูฑ	วัว	-	วัว	ราชสีห์
บูรพา	เสือ	เสือ	รู้ง	กรูฑ	กรูฑ	นางฟ้า
อาคนย์	ราชสีห์	สิงห์ หรือ ราชสีห์	แมว	แมว	แมว	กระบือ
ทักษิณ	สุนัข	ช้างมิงา	สิงห์	ราชสีห์	ราชสีห์	ช้าง
หริดี	นาค	พญานาค	เสือ	เสือ	เสือ	เสือ
ประจิม	หนู	หนู	งู	นาค	นาค	ฤาษี
พายัพ	ช้าง	ช้างไม่มีงา	หนู	หนู	หนู	ผีโขมด
อุดร	แพะ	หนูตะเภา	ช้าง	ช้าง	ช้าง	โค

ตารางที่ 3 : สัตว์ประจำทิศ

จะเห็นได้ว่าเมื่อเปรียบเทียบสัตว์ในคติต่างกัน สัตว์ตัวนามตามคัมภีร์ทักษาพยากรณ์ (1) มีความใกล้เคียงกับสัตว์ประจำวันในโหราศาสตร์พม่า (6) มากที่สุด ในขณะที่สัตว์ตัวเป็ง (3) สัตว์ตามตำราฝั่งจับ (4) และสัตว์ตามตำราฟ้าไขประตุน้ำฝน (5) ก็มีความใกล้เคียงกัน แต่ขยับไป ทิศตามเข็มนาฬิกาเมื่อเทียบกับสัตว์ตัวนามตามคัมภีร์ทักษาพยากรณ์ (1) จึงสันนิษฐานได้ว่าสัตว์ประจำทิศในคติทั้ง 5 นี้ อาจจะมีจุดกำเนิดร่วมกัน โดยการศึกษานี้จะให้ความสำคัญกับสัตว์ตัวนามตามคัมภีร์ทักษาพยากรณ์ เนื่องจากเป็นคัมภีร์หลักที่ใช้ในโหราศาสตร์ไทยปัจจุบัน

ส่วนสัตว์กำเนิด ตามคัมภีร์เฉลิมไตรภพ (6) นั้น อาจจะเป็นคติแยกต่างหากไม่สัมพันธ์กับคติอื่นเลย อย่างไรก็ตามสิ่งที่ยังคงความเกี่ยวข้องกันคือความเป็นสัตว์ประจำทิศซึ่งปรากฏในศิลปกรรมต่าง ๆ ในภายหลัง

บทที่ 3

ศิลปะที่เกี่ยวข้องกับสัตว์ประจำทิศในคัมภีร์ทักษาพยากรณ์และคัมภีร์ที่เกี่ยวข้อง

เนื่องจากวิชาโหราศาสตร์ได้มีการส่งอิทธิพลต่อแนวคิดของคนในสังคม จึงทำให้แนวคิดเรื่องสัตว์ประจำทิศซึ่งได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์โหราศาสตร์ไปปรากฏอยู่ในงานศิลปกรรม ทั้งในรูปแบบของงานประติมากรรมและงานจิตรกรรมด้วย ดังที่อ้างถึงในบทที่ 2 แล้วว่าคัมภีร์ทักษาพยากรณ์ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของคัมภีร์โหราศาสตร์ไทยนั้น น่าจะมีกำเนิดในมอญแล้วเข้าสู่ประเทศไทยในภายหลัง ดังนั้นจึงทำให้งานศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับสัตว์ประจำวันในโหราศาสตร์พม่า ที่มีความใกล้เคียงกับสัตว์ตัวนามในคัมภีร์ทักษาพยากรณ์ และยังพบปรากฏอยู่ทั่วไปในปูชนียสถานของประเทศเมียนมาร์ ได้ส่งอิทธิพลมายังภาคเหนือของประเทศไทยโดยพบปะปนกับสัตว์ตัวเบิ่ง นอกจากนี้บริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยยังพบสัตว์ตามตำราฟ้าไขประตูล้ำฟ้าในในงานศิลปกรรมด้วย

แม้ว่าจะมีเคยมีการศึกษาเกี่ยวกับสัตว์ประจำทิศในปูชนียสถานมาบ้างในบางแห่งแล้ว แต่ยังไม่มีการรวบรวมและนำเสนอ ในแง่มุมการแผ่ขยายและเปรียบเทียบความเหมือนหรือความแตกต่างของศิลปกรรมสัตว์ประจำทิศที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์เหล่านี้ บทที่ 3 จึงขอแบ่งหัวข้อศึกษาศิลปกรรมเหล่านี้ออกเป็น

- 3.1. สัตว์ประจำวันในโหราศาสตร์พม่าในศิลปะพม่า
- 3.2. สัตว์ประจำวันในโหราศาสตร์พม่าในศิลปะล้านนา
- 3.3. สัตว์ตัวเบิ่งในศิลปะล้านนา
- 3.4. สัตว์ตามตำราฟ้าไขประตูล้ำฟ้าในศิลปะภาคอีสานของประเทศไทย
- 3.5. สัตว์ตัวนามในคัมภีร์ทักษาพยากรณ์ในภาพจิตรกรรมสมุดไทย คัมภีร์พิไชยสงคราม

เพื่อให้เห็นพัฒนาการและความหลากหลายของคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกันอันปรากฏอยู่ในศิลปกรรม

อย่างไรก็ตาม การศึกษานี้มุ่งเน้นอิทธิพลของคัมภีร์หรือตำราที่ยังปรากฏอยู่บริเวณภูมิภาคตามแนวการสืบทอดของคัมภีร์ทักษาพยากรณ์ ดังนั้นจึงไม่ได้มุ่งเน้นเรื่องของอายุของศิลปกรรม

แต่สนใจเฉพาะการปรากฏของศิลปกรรมเหล่านั้นและความสัมพันธ์กับคัมภีร์หรือตำราในบริเวณภูมิภาคนั้น ๆ เท่านั้น

3.1. สัตว์ประจำวันในโหราศาสตร์พม่าในศิลปะพม่า

ประเทศเมียนมาร์ มักพบการประดับสัตว์ประจำวันตามคติโหราศาสตร์พม่าในฐานะสัตว์ประจำทิศอยู่รอบปูชนียสถาน เช่น เจดีย์ โดยอาจปรากฏอยู่ร่วมกับพระพุทธรูป ทั้งยังแสดงความเกี่ยวข้องทั้งกับทิศ และเทวดานพเคราะห์หรือดาวเคราะห์ โดยขอยกตัวอย่างปูชนียสถานในประเทศเมียนมาร์บางแห่ง ดังนี้

3.1.1. กรณีศึกษาพระมหาเจดีย์ชเวดากอง

พระมหาเจดีย์ชเวดากองเป็นพระมหาเจดีย์ศักดิ์สิทธิ์ของประเทศเมียนมาร์ ตามตำนานระบุว่าพื้นที่ตั้งของพระมหาเจดีย์ชเวดากองนั้นแต่เดิมเป็นที่บรรจุเครื่องอัฐบริขารของอดีตพระพุทธเจ้า 3 พระองค์ ได้แก่ไม้เท้าของพระกกุสันธะ กระจบอกรองน้ำของพระโกนาคม ผ้าอาบน้ำของพระกัสสป รวมไปถึงพระเศียรของพระโคตมะ 8 เส้น จึงทำให้พระมหาเจดีย์ชเวดากองเป็น พระมหาเจดีย์ศักดิ์สิทธิ์ของประเทศเมียนมาร์ที่ได้รับการอุปถัมภ์โดยกษัตริย์มาตลอด เช่นในสมัยพุทธศตวรรษที่ 20 พระนางชินสอบู กษัตริย์เมืองหงสาวดี ทรงถวายทอง 40 กิโลกรัมเท่ากับน้ำหนักของพระนางเพื่อปิดครอบองค์เจดีย์ตั้งแต่ฐานถึงยอด³⁶

เนื่องจากพระมหาเจดีย์ชเวดากองเป็นพระมหาเจดีย์ศักดิ์สิทธิ์ที่ได้รับการเคารพบูชาอย่างยาวนาน ทำให้ออกจากคติทางพระพุทธศาสนา เช่น พระพุทธรูปนั้บพันองค์ ต้นโพธิ์หลายต้น พระพุทธรูปบาทจำลองแล้ว รอบพระมหาเจดีย์ชเวดากองยังปรากฏศิลปกรรม และรูปเคารพที่สำคัญในความเชื่อของวัฒนธรรมพม่ามากมาย เช่น เทพารักษ์ใหญ่ หรือ นัต รวมถึงเสาของดาวเคราะห์ทั้ง 8 เพื่อเสริมสร้างความศักดิ์สิทธิ์ของพระมหาเจดีย์ชเวดากอง

เสาของดาวเคราะห์ทั้ง 8 ตั้งอยู่บริเวณลานประทักษิณของพระมหาเจดีย์ชเวดากอง โดยรอบ รวม 12 ต้น โดยตั้งอยู่ 2 ข้างของวิหาร โถงประจำทิศแกนทั้ง 4 ข้างละ 2 ต้น และตั้งอยู่ตรงทิศเฉียงทั้ง 4 ทิศอีกทิศละ 1 ต้น สันนิษฐานว่าน่าจะสร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 24 – 25³⁷ แต่ละเสาจะมีพระพุทธรูปประทับนั่ง ปางมารวิชัย ศิลปะอมรปุระ-มันตะเลย์ 1 องค์ ประติมากรรมรูปเทวดา

³⁶ นฤมล ธีรวัฒน์และคณะ, มองพม่าผ่านชเวดากอง, (เชียงใหม่ : ซิลค์เวอร์ม, 2551), หน้า 4 - 7.

³⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 29

ยื่นด้านหลัง 1 องค์ และประติมากรรมลอยตัว รูปสัตว์อยู่ใต้ฐานพระพุทธรูปต่าง ๆ กันไปตามทิศ
ของเสานั้น ๆ (ภาพที่ 7 - 14)

ภาพที่ 7 : ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ มีเสาศา 1 ต้น โดยรูปสัตว์ประจำวันเป็นรูปครุฑ
เป็นประติมากรรมลอยตัว ปูนปั้นรูปบุคคลมีงอยปากเป็นนก แต่ไม่มีปีก ทาสีทอง ในทำนัง แทนพระอาทิตย์

ภาพที่ 8 : ทิศตะวันออก มีเสาศา 2 ต้น โดยมีรูปสัตว์ประจำวันเป็นรูปเสือด
เป็นประติมากรรมลอยตัว ปูนปั้นรูปเสือด ทาสีทอง ในทำนัง แทนพระจันทร์

ภาพที่ 9 : ทิศตะวันออกเฉียงใต้ มีเสา 1 ต้น โดยมีรูปสัตว์ประจำวันเป็นรูปปราสาท
เป็นประติมากรรมลอยตัว ปูนปั้นรูปปราสาทแบบพม่า ทาสีทอง ในทำนัง แทนพระอังคาร

ภาพที่ 10 : ทิศใต้ มีเสา 2 ต้น โดยมีรูปสัตว์ประจำวันเป็นรูปช้างมิงกา
เป็นประติมากรรมลอยตัว ปูนปั้นรูปช้างมิงกา ทาสีทอง ในทำดิน แทนพระพุธ

ภาพที่ 11 : ทิศตะวันตกเฉียงใต้ มีเสา 1 ต้น โดยมีรูปสัตว์ประจำวันเป็นรูปพญานาค เป็นประติมากรรมลอยตัว ปูนปั้นรูปงูขนาด 3 ชั้น แผ่พังพาน ทาสีทอง แทนพระเสาร์

ภาพที่ 12 : ทิศตะวันตก มีเสา 2 ต้น โดยมีรูปสัตว์ประจำวันเป็นรูปหนู เป็นประติมากรรมลอยตัว ปูนปั้นรูปหนู ทาสีทอง ในทำนัง แทนพระพฤหัสบดี

ภาพที่ 13 : ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ มีเสา 1 ต้น โดยมีรูปสัตว์ประจำวันเป็นรูปช้างไม่มีงา เป็นประติมากรรมลอยตัว ปูนปั้นรูปช้างไม่มีงา ทาสีทอง ในท่าเดิน แทนพระราหู (วันพุธกลางคืน)

ภาพที่ 14 : ทิศเหนือ มีเสา 2 ต้น โดยมีรูปสัตว์ประจำวันเป็นรูปหมูตะเกา เป็นประติมากรรมลอยตัว ปูนปั้นรูปหมูไม่มีหาง ทาสีทอง ในท่านั่ง (แทนพระศุกร์)

หากพิจารณาแล้วพบว่าประติมากรรมรูปสัตว์ทั้ง 8 นี้ ทำหน้าที่เชื่อมโยงกับความเป็นทิศ ทั้ง 8 โดยเน้นไปที่ทิศหลัก 4 ทิศได้แก่ทิศเหนือ ทิศใต้ ทิศตะวันออก และทิศตะวันตก เนื่องจากมีการสร้างเสา 2 ต้น ต่างจากในทิศองที่มีเสาเพียง 1 ต้น และยังเชื่อมโยงกับวันทั้ง 8 ในสัปดาห์ (รวมวันพุธกลางคืน) ด้วย

3.1.2. กรณีศึกษาวัดมณูหะ

วัดมณูหะเป็นเจดีย์วิหารศิลปะพุกาม สร้างโดยพระเจ้ามณูหะ ขณะที่พระองค์ทรงถูกจองจำในเมืองพุกามในรัชสมัยพระเจ้าอโนรธามังช่อ³⁸ ปัจจุบันตั้งอยู่ในเขตมณฑลพะเย่

ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของพระวิหารมีเจดีย์ทรง 8 เหลี่ยม 2 ชั้น ชั้นบนเจาะเป็นซุ้มจรณะ 8 ซุ้ม ประดิษฐานพระพุทธรูปศิลปะอมรปุระ - มณฑลพะเย่ 8 องค์ หันหน้าไปยังทิศทั้ง 8 ทิศ ชั้นล่างเจาะเป็นซุ้มจรณะ 8 ซุ้มตรงกับพระพุทธรูปชั้นบน ประดิษฐานประติมากรรมลอยตัวปูนปั้นระบายสี รูปเทวดานั่งบนสัตว์ประจำวัน 8 ชนิด สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยปัจจุบัน (ภาพที่ 15 - 22)

ประติมากรรมเทวดานั่งบนรูปสัตว์ทั้ง 8 นี้ ทำหน้าที่เชื่อมโยงกับความเป็นทิศและวันในสัปดาห์ทั้ง 8 เช่นเดียวกับที่พระมหาเจดีย์ชเวดากอง แต่มีความแตกต่างบางประการซึ่งต่างจากที่ พระมหาเจดีย์ชเวดากอง เช่น

ในขณะที่เจดีย์ชเวดากองปรากฏสัตว์ทั้ง 8 พร้อมกับพระพุทธรูป แต่วัดมณูหะกลับปรากฏเฉพาะรูปเทวดาและสัตว์เท่านั้น

- ที่พระมหาเจดีย์ชเวดากองมีการออกแบบให้สามารถสงน้ำพระพุทธรูปรวมถึงสัตว์ทั้ง 8 นี้แต่ที่วัดมณูหะไม่สามารถสงน้ำได้

- รูปสัตว์ที่วัดมณูหะปรากฏร่วมกับเทวดาในฐานะสัตว์พาหนะต่างจากพระมหาเจดีย์ชเวดากอง ที่รูปสัตว์ปรากฏแยกกับรูปเทวดาซึ่งอยู่ในบริเวณด้านหลังของพระพุทธรูปแทน

³⁸ มัลลิกา ภูมะชน และระพีพร พุทธิศาโร, “พม่า : พระอีดออดที่วัดมณูหะ การสื่อสารทางการเมืองและตัวตน”, ใน วารสารพุทธอาเซียนศึกษา 1, 1 (มกราคม – มิถุนายน 2559), หน้า 59.

ภาพที่ 15 : ประติมากรรมลอยตัว ปูนปั้นระบายสี รูปเทวดานั่งบนครุฑ
ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเจดีย์ แทนพระอาทิตย์

ภาพที่ 16 : ประติมากรรมลอยตัว ปูนปั้นระบายสี รูปเทวดานั่งบนเสือโคร่ง
ทางด้านทิศตะวันออกของเจดีย์ แทนพระจันทร์

ภาพที่ 17 : ประติมากรรมลอยตัว ปูนปั้นระบายสี รูปเทวดานั่งบนราชสีห์
ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเจดีย์แทนพระอังคาร

ภาพที่ 18 : ประติมากรรมลอยตัว ปูนปั้นระบายสี รูปเทวดานั่งบนช้างสีด้ามิงา
ทางด้านทิศใต้ของเจดีย์แทนพระพุธ

ภาพที่ 19 : ประติมากรรมลอยตัว ปูนปั้นระบายสี รูปเทวดานั่งบนพญานาค
ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเจดีย์แทนพระเสาร์

ภาพที่ 20 : ประติมากรรมลอยตัว ปูนปั้นระบายสี รูปเทวดานั่งบนหนูสีดำ
ทางด้านทิศตะวันตกของเจดีย์แทนพระพฤหัสบดี

ภาพที่ 21 : ประติมากรรมลอยตัว ปูนปั้นระบายสี รูปเทวดานั่งบนช้างสีขาวไม่มีหาง
ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของเจดีย์ แทนพระราหู (วันพุธกลางคืน)

ภาพที่ 22 : ประติมากรรมลอยตัว ปูนปั้นระบายสี รูปเทวดานั่งบนหมูสีขาว ไม่มีหาง
ทางด้านทิศเหนือของเจดีย์ แทนพระศุกร์

3.1.3. กรณีศึกษาวัดชุนอุพอนยาชิน

วัดชุนอุพอนยาชินบนเขาสะกาย มีเจดีย์ทรงระฆัง ศิลปะพุกามเป็นประธาน แต่มีการทำเสาที่มีรูปสัตว์ประจำทิศอยู่ โดยเสานี้ น่าจะถูกสร้างขึ้นใหม่ในสมัยปัจจุบัน

เสารูปสัตว์ประจำทิศตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเจดีย์ มีฐาน 8 เหลี่ยม รอบฐานทั้ง 8 ด้านทำประติมากรรมนูนต่ำรูปสัตว์ประจำวันหันไปตามทิศทั้ง 8 ได้แก่ ครุฑ เสือ ราชสีห์ ช้างมิงา พญานาค หนูสีดำมีหาง ช้างไม่มีงา และหนูสีขาวหางสั้น ตามลำดับ (ภาพที่ 23 - 25)

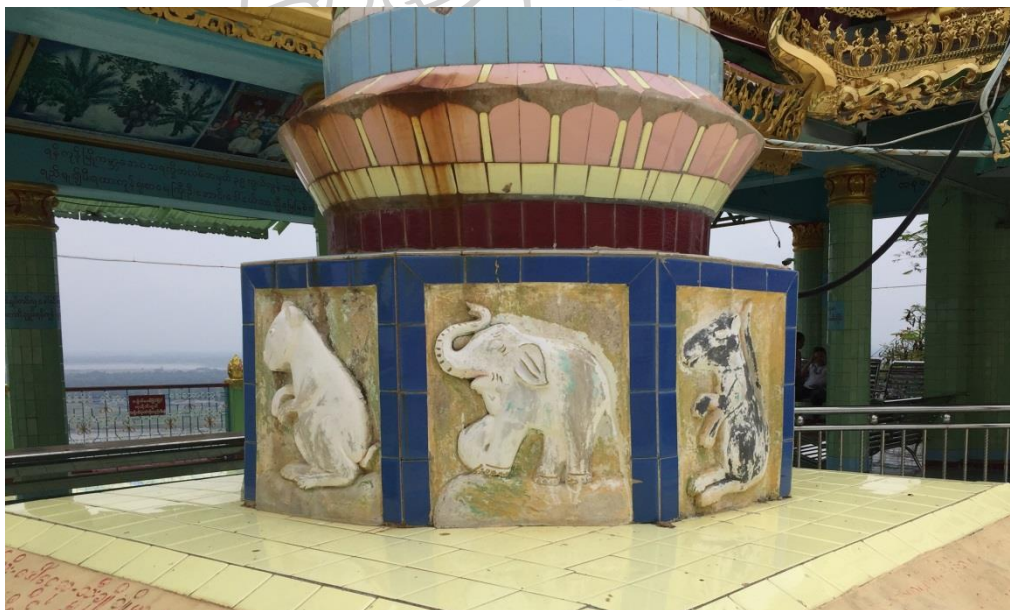
แม้ว่าจะไม่มีพระพุทธรูป หรือรูปเทวดาประดิษฐานร่วมด้วย แต่การจัดให้สัตว์ทั้ง 8 ชนิด หันไปทางทิศทั้ง 8 อย่างเคร่งครัดได้แสดงให้เห็นถึงแนวคิดในคติเรื่องสัตว์ประจำวันทั้ง 8 และทิศทั้ง 8 อย่างชัดเจน

ภาพที่ 23 : ประติมากรรมนูนต่ำรูปครุฑ เสือ และราชสีห์จาก ขวาไปซ้าย หันไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ทิศตะวันออกเฉียง และทิศตะวันออกเฉียงใต้ ตามลำดับ

ภาพที่ 24 : ประติมากรรมนูนต่ำรูปช้างมิงา พญานาค และหนูสีดำมีหางจาก ขวาไปซ้าย
หันไปทางทิศใต้ ทิศตะวันตกเฉียงใต้ และทิศตะวันตก ตามลำดับ

ภาพที่ 25 : ประติมากรรมนูนต่ำรูปหนูสีดำมีหาง ช้างไม่มิงา และหนูสีขาวหางสั้นจาก ขวาไปซ้าย
หันไปทางทิศตะวันตก ทิศวันเฉียงเหนือ และทิศเหนือ ตามลำดับ

ดังนั้นจากกรณีศึกษาทั้ง 3 แห่ง อาจสรุปได้ว่า สัตว์ประจำวันในโหราศาสตร์พม่านั้น เมื่อปรากฏอยู่เป็นศิลปกรรมในปูชนียสถาน จะมีความเชื่อมโยงกับ “ทิศ” อย่างชัดเจน เห็นได้จากการจัดเรียงสัตว์ทั้ง 8 ให้หันไปทางทิศทั้ง 8 อย่างเคร่งครัด แต่อาจจะแสดงความเชื่อมโยงกับ “วัน” “เทวดานพเคราะห์” หรือ “ดาวเคราะห์” ทั้ง 8 โดยเคร่งครัดหรือไม่ก็ได้ ในกรณีที่ปรากฏชัดเจน อาจจะมีการประดิษฐานพระพุทธรูปหรือรูปเทวดาร่วมด้วย เช่น ที่รอบพระมหาเจดีย์ชเวดากองและที่รอบเจดีย์วัดมุนุหะตามลำดับ ในทางตรงกันข้าม หากไม่ต้องการแสดงความเชื่อมโยงกับ “วัน” “เทวดานพเคราะห์” หรือ “ดาวเคราะห์” จะปรากฏแต่เพียงรูปสัตว์เท่านั้น เช่น ที่วัดซุนอุพอนยาซิน

3.2. สัตว์ประจำวันในโหราศาสตร์พม่าในศิลปะล้านนา

ภายหลังจากปีพ.ศ. 2369 อันเป็นปีที่อังกฤษเข้ายึดเมืองสำคัญของพม่าไว้ได้ ชาวอังกฤษเริ่มเดินทางเข้ามาติดต่อค้าขายกับล้านนาและได้เริ่มให้มีสัมปทานป่าไม้ ชาวอังกฤษได้นำชาวพม่าเข้ามาทำไม้ในเขตจังหวัดลำปาง แม่ฮ่องสอน แพร่ เชียงใหม่และลำพูน จึงทำให้เกิดวัดและงานศิลปกรรมแบบพม่าขึ้นหลายแห่ง เช่น วัดบุปผาราม จังหวัดเชียงใหม่ วัดป่าฝาง จังหวัดลำปาง³⁹

ซึ่งในวัดเหล่านี้ ในบริเวณรอบปูชนียสถาน หรือเจดีย์ มักจะพบศิลปกรรมเกี่ยวกับคติสัตว์ประจำวันในโหราศาสตร์พม่าประดับอยู่ในทิศต่าง ๆ ด้วย

3.2.1. กรณีศึกษาวัดป่าฝาง จังหวัดลำปาง

วัดป่าฝาง สร้างขึ้นเมื่อปีพ.ศ. 2435 โดยพ่อค้าไม้ชาวพม่า⁴⁰ เจดีย์ประธานเป็นศิลปะมอญในแผนผังแปดเหลี่ยมตั้งแต่องค์ระฆังไปจนถึงปลียอด ซึ่งได้รับอิทธิพลจากเจดีย์สุเลเมืองย่างกุ้ง ที่รอบฐานของเจดีย์ทั้ง 8 ทิศนั้น ทำเป็นซุ้ม หลังคาซ้อนชั้น แต่ละซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัย ศิลปะอมรปุระ – มัณฑะเลย์ ผนังและฐานประดับกระจกสี บริเวณฐานด้านล่างมีประติมากรรมปูนต้ำ ปูนปั้น ระบายสีน้ำตาลเป็นรูปสัตว์ประจำวันในโหราศาสตร์พม่าทั้ง 8 ชนิด (ภาพที่ 26 – 33)

ประติมากรรมรูปสัตว์ประจำวันในโหราศาสตร์พม่าทั้ง 8 ชนิดที่วัดป่าฝางนี้ ทำหน้าที่เช่นเดียวกับประติมากรรมรูปสัตว์ทั้ง 8 ที่พบที่ประเทศเมียนมา คือ เชื่อมโยงกับ “ทิศ” ทั้ง

³⁹ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศิลปะล้านนา, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2556), หน้า 167 - 168.

⁴⁰ “วัดศิลปะพม่า วัดป่าฝาง”, ใน ลานนาโพสต์ (25 - 31 มีนาคม 2559), หน้า 9.

“วัน” และ “เทวดานพเคราะห์” รวมไปถึง “ดาวเคราะห์” ทั้ง 8 โดยมีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ด้วย เช่นเดียวกับที่พบที่ประเทศเมียนมาร์ เช่น ที่พระมหาเจดีย์ชเวดากองและวัดมัญหะ

ภาพที่ 26 : ประติมากรรมนูนต่ำ ปูนปั้นระบายสี รูปครุฑ ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเจดีย์ แทนพระอาทิตย์

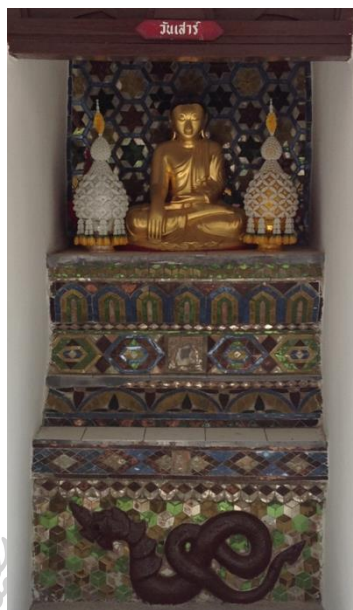
ภาพที่ 27 : ประติมากรรมนูนต่ำ ปูนปั้นระบายสี รูปเสือ ทางด้านทิศตะวันออกของเจดีย์ แทนพระจันทร์

ภาพที่ 28 : ประติมากรรมปูนต้ำ ปูนปั้นระบายสี รูปราชสีห์
ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเจดีย์ แทนพระอังคาร

ภาพที่ 29 : ประติมากรรมปูนต้ำ ปูนปั้นระบายสี รูปช้างมิงา
ทางด้านทิศใต้ของเจดีย์ แทนพระพุธ

ภาพที่ 30 : ประติมากรรมปูนดำ ปูนปั้นระบายสี รูปพญานาค
ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเจดีย์ แทนพระเสาร์

ภาพที่ 31 : ประติมากรรมปูนดำ ปูนปั้นระบายสี รูปหมูมีหาง
ทางด้านทิศตะวันตกของเจดีย์ แทนพระพฤหัสบดี

ภาพที่ 32 : ประติมากรรมปูนดำ ปูนปั้นระบายสี รูปช้างไม่มีงา
ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของเจดีย์ แทนพระราหู (วันพุธกลางคืน)

ภาพที่ 33 : ประติมากรรมปูนดำ ปูนปั้นระบายสี รูปหมูตะเกา
ทางด้านทิศเหนือของเจดีย์ แทนพระศุกร์

3.3. สัตว์ตัวเป้งในศิลปะล้านนา

ดังที่กล่าวในบทที่ 2 แล้วว่าคติสัตว์ตัวเป้ง ซึ่งปรากฏอยู่บริเวณภาคเหนือของประเทศไทย ในปัจจุบัน ถูกกล่าวถึงในตำนานปฐมมูลมูลี เมื่อพิจารณารายละเอียดเทียบเคียงกับสัตว์ตัวนามใน คัมภีร์ทักษาพยากรณ์และสัตว์ประจำวันในโหราศาสตร์พม่าแล้ว พบว่ามีความคล้ายคลึงกันมาก แต่ ลำดับของสัตว์จะขยับไปหนึ่งทิศตามเข็มนาฬิกา คติสัตว์ตัวเป้งนี้พบได้ในวัฒนธรรมของชาวไทยใหญ่ ปรากฏบนแผนภูมิใช้สำหรับการพยากรณ์ โดยเริ่มนับจากวันที่เกิดแล้ววนตามเข็มนาฬิกา สำหรับผู้ชาย หรือทวนเข็มนาฬิกาสำหรับเพศหญิง ไปปีละหนึ่งช่องจนถึงอายุที่ต้องการ แล้วจึง พยากรณ์โดยเทียบระหว่างสัตว์ในช่องประจำปีนั้น กับสัตว์ในช่องที่เริ่มนับว่าเป็นศัตรูหรือเป็นมิตร กัน⁴¹

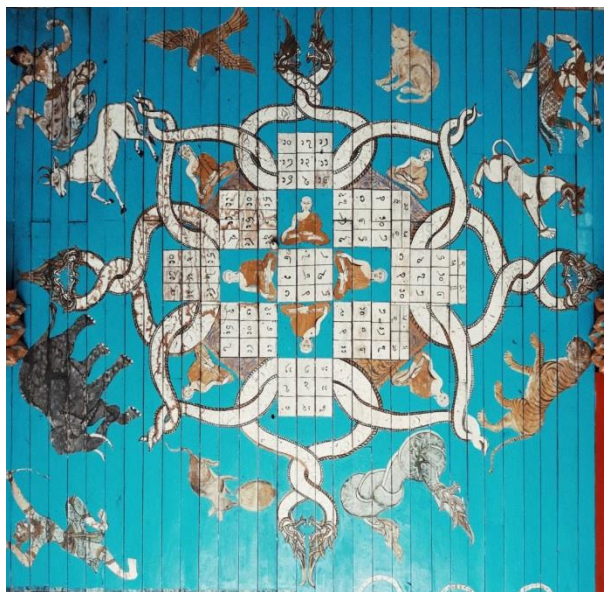
นอกจากแผนภูมิเพื่อการพยากรณ์แล้ว ยังนิยมเขียนรูปสัตว์ตัวเป้งรอบยันต์บางชนิด เช่น ยันต์กันตัวชนของวัดปงสนุกเหนือ จังหวัดลำปาง หรือ จิตรกรรมเพดานเจดีย์ของพระอุโบสถวัดเจ็ด ยอด จังหวัดเชียงราย

3.3.1. กรณีศึกษาวัดเจ็ดยอด จังหวัดเชียงราย

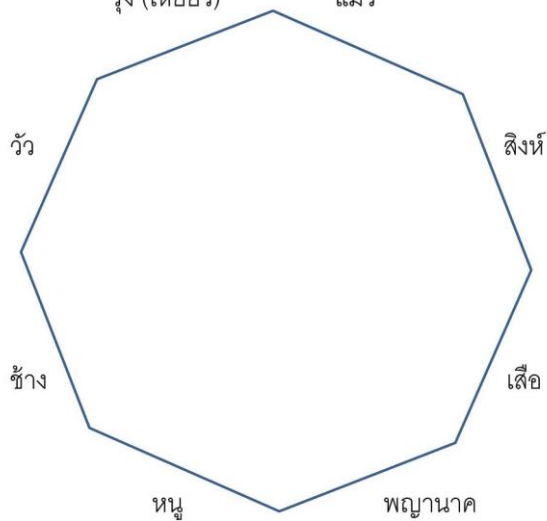
พระอุโบสถของวัดเจ็ดยอด อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย เป็นอาคารหลังคาลาดชั้น แบบล้านนา แต่ส่วนของหลังคามีสื่อฟ้า ไบระกาและหางหงส์แบบกรุงเทพฯ ตัวอาคารมีฝาผนัง เป็น วิหารล้านนาที่ได้รับอิทธิพลศิลปะรัตน โกสินทร์

บริเวณเพดานเจดีย์ของพระอุโบสถ มีจิตรกรรมรูปยันต์อรหันต์ 8 ทิศ ล้อมรอบ ด้วยสัตว์ตัวเป้ง 8 ชนิด ได้แก่ วัว รุ้ง (เหยี่ยว) แมว สิงห์ เสือ พญานาค หนู ช้าง เวียนทักษิณาวรรต (ภาพที่ 34) แม้ว่าสัตว์ตัวเป้งนี้จะไม่มีความสัมพันธ์กับทิศทั้ง 8 ในทางภูมิศาสตร์ แต่สังเกตได้ว่า พระอุโบสถนั้นทอดตัวในแนวตะวันออก - ตะวันตก พระพุทธรูปประธานในพระอุโบสถหันพระ พักตร์ไปทางทิศตะวันออก ในขณะที่จิตรกรรมรูปยันต์อรหันต์ 8 ทิศนี้ สัตว์ตัวเป้งประจำทิศ ตะวันออกคือ รุ้ง ปรากฏอยู่ทางทิศตะวันตกในทางภูมิศาสตร์ จึงอาจตีความได้ว่า จิตรกรรมรูป ยันต์อรหันต์ 8 ทิศ ล้อมรอบด้วยสัตว์ตัวเป้งทั้ง 8 ชนิดนี้ ได้สมมุติให้ทิศตะวันออกอยู่ในทิศ เดียวกันประตูทางเข้าพระอุโบสถนั่นเอง

⁴¹ Susan Conway, **Tai Magic: Arts of the Supernatural**, (Bangkok : River Books, 2014), p 136 - 139.

รู้ง (เหยี่ยว) แมว

ภาพที่ 34 : จิตรกรรมรูปยันต์อรหันต์ 8 ทิศ ล้อมรอบด้วยสัตว์ตัวแป็ง 8 ชนิด
 เพดานเจดีย์ของพระอุโบสถวัดเจ็ดยอด จังหวัดเชียงราย

3.3.2 กรณีศึกษาวิหารพระเจ้าพันองค์ วัดปงสนุกเหนือ จังหวัดลำปาง

วิหารพระเจ้าพันองค์ วัดปงสนุกเหนือเป็นวิหารจัตุรมุขทรงปราสาทยอด (ภาพที่ 35) ได้รับการบูรณะเมื่อปี พ.ศ. 2429 โดยครูบาอาโนชัยหรือพระธรรมจินดา牟尼 เจ้าคณะจังหวัดลำปางรูปแรก⁴² ผนังอาคารสร้างขึ้นเป็นรูปผัง 9 ห้อง ห้องกลางเป็นที่ประดิษฐานพระอดีตพุทธเจ้า 4 พระองค์หันพระพักตร์ไปทิศหลักทั้ง 4 ประทับนั่งใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ (ภาพที่ 36) บริเวณส่วนฐานพระพุทธรูปประดับด้วยรูปสัตว์ตัวเบิ่ง ปู้นปั้นระบายสี นูนต่ำ และบริเวณส่วนคอสองของอาคารประดับด้วยรูปสัตว์ตัวเบิ่ง ไม้แกะสลักระบายสี ตรงกันตามทิศของวิหาร (ภาพที่ 37 - 44)

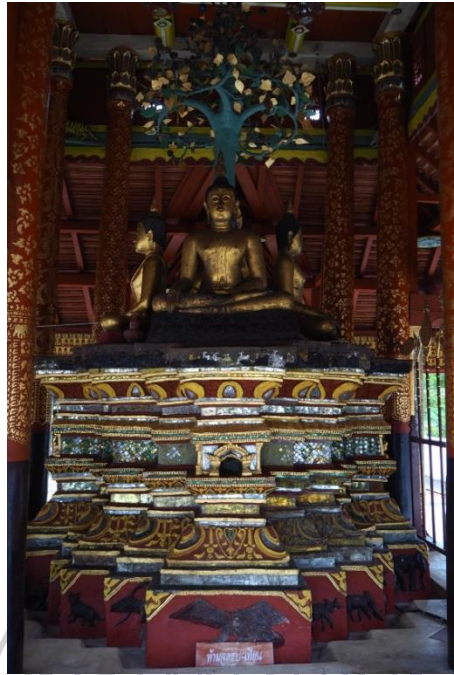
อย่างไรก็ดี มีข้อสังเกตบางประการ คือ สัตว์ตัวเบิ่งบนคอสองของอาคารทางด้านทิศตะวันออก ซึ่งตามตำราระบุว่าเป็นเหยี่ยว ช่างกลับทำเป็นรูปนกกคมีหางและปีกเหมือนครุฑตามสัตว์ประจำวันในโหราศาสตร์พม่าและสัตว์ตัวนามในคัมภีร์ทักษาพยากรณ์ ในขณะที่ฐานของพระพุทธรูปด้านเดียวกันนั้นยังคงทำเป็นรูปเหยี่ยวตามคติสัตว์ตัวเบิ่ง

ภาพที่ 35 : วิหารพระเจ้าพันองค์ วัดปงสนุกเหนือ จังหวัดลำปาง

อยู่ทางด้านหน้าของเจดีย์ประธาน เป็นวิหารจัตุรมุขทรงปราสาทยอด มีแผนผังเป็น 9 ห้อง

⁴² ธวัชชัย ทำนอง, ดาราศาสตร์กับวิถีชีวิตคนล้านนา, (ลำปาง : สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง, 2560), หน้า 214.

ภาพที่ 36 : พระอดีตพุทธเจ้า 4 พระองค์ประทับนั่งใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์
ที่ฐานทางทิศตะวันออกประดับด้วยประติมากรรมปูนปั้นระบายสี นูนต่ำ รูปเหยี่ยว

ภาพที่ 37 : รูปสัตว์ตัวเป้ง ไม้แกะสลัก ระบายสี รูปครุฑ
บนคอสองของอาคารทางทิศตะวันออก

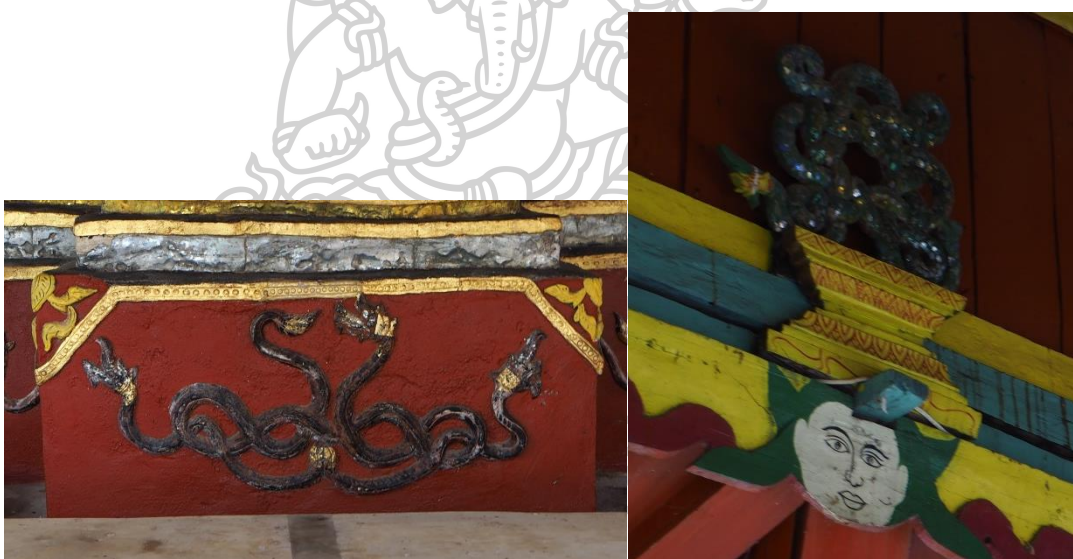
ภาพที่ 38 : ประติมากรรมปูนปั้น นูนต่ำ ระบายสี รูปแมว
 ที่ฐานของพระพุทธรูปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้และประติมากรรมไม้แกะสลัก ระบายสี รูปแมวที่คอสองของ
 อาคารทางทิศตะวันออกเฉียงใต้

ภาพที่ 39 : ประติมากรรมปูนปั้น นูนต่ำ ระบายสี รูปสิงห์
 ที่ฐานของพระพุทธรูปทางทิศใต้ และประติมากรรมไม้แกะสลัก ระบายสี รูปสิงห์ที่คอสองของอาคารทางทิศใต้

ภาพที่ 40 : ประติมากรรมปูนปั้น นูนต่ำ ระบายสี รูปเสือ
 ที่ฐานของพระพุทธรูปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้และประติมากรรมไม้แกะสลัก ระบายสี รูปเสือที่คอสองของ
 อาคารทางทิศตะวันตกเฉียงใต้

ภาพที่ 41 : ประติมากรรมปูนปั้น นูนต่ำ ระบายสี รูปพญานาค
 ที่ฐานของพระพุทธรูปทางทิศตะวันตกและประติมากรรมไม้แกะสลัก ระบายสี รูปพญานาค
 ที่คอสองของอาคารทางทิศตะวันตก

ภาพที่ 42 : ประติมากรรมปูนปั้น นูนต่ำ ระบายสี รูปหมู
 ที่ฐานของพระพุทธรูปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือและประติมากรรมไม้แกะสลัก ระบายสี รูปหมู
 ที่คอสองของอาคารทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ

ภาพที่ 43 : ประติมากรรมปูนปั้น นูนต่ำ ระบายสี รูปช้าง
 ที่ฐานของพระพุทธรูปทางทิศเหนือและประติมากรรมไม้แกะสลัก ระบายสี รูปช้าง
 ที่คอสองของอาคารทางทิศเหนือ

ภาพที่ 44 : ประติมากรรมปูนปั้น นูนต่ำ ระบายสี รูปวัว

ที่ฐานของพระพุทธรูปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ และประติมากรรมไม้แกะสลัก ระบายสี รูปวัว
ที่คอสองของอาคาร ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

ดังนั้นจากกรณีศึกษาทั้ง 2 แห่ง จะเห็นได้ว่า สัตว์ตัวเบิ่งในศิลปกรรมเพื่อประดับปูชนียสถาน ยังคงแสดงความเชื่อมโยงกับเรื่องของ “ทิศ” แต่ลดทอนความเชื่อมโยงกับ “วัน” “เทวดานพเคราะห์” หรือ “ดาวเคราะห์” ทั้ง 8 ลง นอกจากนี้ยังพบการเปลี่ยนแปลงเล็กน้อยระหว่างสัตว์ตัวเบิ่งและสัตว์ตัวนามหรือสัตว์ประจำวันในโหราศาสตร์พม่า เช่นที่พบรูปครุฑที่วิหารพระเจ้าพันองค์ วัดปงสนุกเหนือ จังหวัดลำปาง

3.4. สัตว์ตามตำราฟ้าไขประตุน้ำฝนในศิลปะภาคอีสานของประเทศไทย

ดังที่กล่าวในบทที่ 2 แล้วว่าคติสัตว์ตามตำราฟ้าไขประตุน้ำฝนซึ่งพบในคติความเชื่อของชาวไทย - ลาวรวมถึงชาวไทยอีสาน เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับคติสัตว์ประจำทิศอื่น ๆ แล้ว พบว่ามีความคล้ายคลึงกับสัตว์ตัวเบิ่งของล้านนามากที่สุด แต่ไม่พบความเชื่อมโยงระหว่างสัตว์เหล่านั้นกับวัน เทวดานพเคราะห์ หรือ ดาวเคราะห์เลย ยังคงอยู่เพียงความเชื่อมโยงกับ “ทิศ” เท่านั้น

3.4.1 กรณีศึกษายานประตุน้ำฝนปัจจุบัน วัดพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม

กำแพงแก้วชั้นนอกองค์พระธาตุพนม มีซุ้มประตูจำนวน 5 ซุ้ม ได้แก่ ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ทิศตะวันออกเฉียงใต้ ทิศใต้ ทิศตะวันตก และ ทิศเหนือ และที่ระเบียงคดทางด้านทิศตะวันออกอีก 1 ซุ้ม แต่ละซุ้มมีบานประตูเป็นไม้แกะสลักปิดทองล่องกระจก 1 คู่ ขอบบานประตูด้านบนสลักชื่อผู้บริจาคและขอบบานด้านล่างระบุน่า “สร้างลงรักปิดทอง พ.ศ. 2541”

บานประตูเหล่านี้สลักภาพรูปสัตว์ 8 ชนิด โดยตอนล่างของบานประตูแต่ละบาน จะสลักรูปสัตว์ 1 ใน 8 ชนิดให้มีขนาดใหญ่และตอนบนสลักภาพสัตว์ที่เหลืออีก 7 ชนิด (ภาพที่ 45 - 50) ซึ่งสัตว์ที่ถูกสลักให้มีขนาดใหญ่บริเวณตอนล่างของประตูแต่ละบานจะมีความสัมพันธ์กับ สัตว์ประจำทิศตำราฟ้าไขประตูน้ำฝน⁴³

ภาพที่ 45 : ประติมากรรมไม้แกะสลัก ปิดทอง รูปครุฑ
ที่ตอนล่างบานประตูของระเบียงคดทางทิศตะวันออก

⁴³ ยูทชนาวรากร แสงอร่าม, “สัตว์ประจำทิศบนบานประตูกำแพงแก้วชั้นนอกวัดพระธาตุพนม” ใน รายงานสืบเนื่องการประชุมเสนอผลงานวิชาการและผลงานวิจัยสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ครั้งที่ 10. (กรุงเทพฯ: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2559), หน้า 275 - 298.

ภาพที่ 46 : ประติมากรรมไม้แกะสลัก ปิดทอง รูปแมว
ที่ตอนล่างบานประตูของกำแพงแก้วทางทิศตะวันออกเฉียงใต้

ภาพที่ 47 : ประติมากรรมไม้แกะสลัก ปิดทอง รูปราชสีห์
ที่ตอนล่างบานประตูของกำแพงแก้วทางทิศใต้

ภาพที่ 48 : ประติมากรรมไม้แกะสลัก ปิดทอง รูปนาค
ที่ตอนล่างบานประตูของกำแพงแก้วทางทิศตะวันตก

ภาพที่ 49 : ประติมากรรมไม้แกะสลัก ปิดทอง รูปช้าง
ที่ตอนล่างบานประตูของกำแพงแก้วทางทิศเหนือ

ภาพที่ 50 : ประติมากรรมไม้แกะสลัก ปิดทอง รูปวัว
ที่ตอนล่างบานประตูของกำแพงแก้วทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

จากกรณีศึกษาที่บานประตูของวัดพระธาตุพนม จะเห็นได้ว่ารูปสัตว์ที่บานประตูของทั้งกำแพงแก้วและระเบียงคดของวัดพระธาตุพนมนี้มีความสัมพันธ์กับคติสัตว์ตามตำราฟ้าไขประตูน้ำฝนทั้งเรื่องชนิดของสัตว์และ “ทิศ” ประจำของสัตว์เหล่านั้นที่ฝนตกครั้งแรก แต่ความเชื่อมโยงกับ “วัน” “เทวดานพเคราะห์” หรือ “ดาวเคราะห์” ทั้ง 8 ถูกลดทอนลง เหลือแค่เพียงแนวคิดเรื่องความเป็นสัตว์ประจำทิศเท่านั้น

3.5. สัตว์ตัวนามในคัมภีร์ทักษาพยากรณ์ในภาพจิตรกรรมสมุดไทย คัมภีร์พิไชยสงคราม

คัมภีร์พิไชยสงครามเป็นตำราที่เกี่ยวข้องกับกลศึกและการจัดทัพเพื่อไว้ต่อสู้กับข้าศึกที่มารุกราน มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับสาเหตุแห่งสงคราม กลศึกหรืออุบายแห่งการสงคราม การยุทธศาสตร์และยุทธวิธีของกองทัพ แล้วยังมีเรื่องความเชื่อเหนือธรรมชาติ เช่น โหราศาสตร์ มหาทักษาพยากรณ์ การคัดเลือกแต่งตั้งแม่ทัพนายกองด้วย⁴⁴

⁴⁴ ดนัย เทียนพุ่ม, ตำราพิไชยสงครามเมืองเพชรบูรณ์, หน้า 20.

คัมภีร์พิไชยสงครามที่พบในประเทศไทยอาจแบ่งได้เป็น 2 คำรับ⁴⁵

คำรับที่ 1 เป็นคำราพิไชยสงครามคำกลอน

คำรับที่ 2 เป็นคำราพิไชยสงครามแผนภาพ เป็นการจัดกองทัพทหารเป็นกระบวนตอนต่าง ๆ ตามลักษณะสัตว์ที่มีพลังอำนาจหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นที่เชื่อถือของคนสมัยนั้น

สัตว์ตัวนามเป็นส่วนหนึ่งของคัมภีร์ทักทายพยากรณ์อันเป็นส่วนประกอบของคัมภีร์พิไชยสงคราม จึงพบภาพจิตรกรรมรูปสัตว์ตัวนามเหล่านี้ในคัมภีร์พิไชยสงครามสมุดไทยหลายฉบับ โดยแสดงออกในรูปแบบที่ใกล้เคียงกัน ในการศึกษาี้เลือกยกคัมภีร์พิไชยสงคราม เมืองเพชรบูรณ์เป็นกรณีศึกษา เนื่องจากยังคงมีรูปภาพ สีและตัวอักษรที่สมบูรณ์

3.5.1. กรณีศึกษาคัมภีร์พิไชยสงคราม เมืองเพชรบูรณ์

คัมภีร์พิไชยสงครามเมืองเพชรบูรณ์ สันนิษฐานว่าเขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 ปี พ.ศ. 2376 - 2391 ช่วงการทำสงครามระหว่างไทยกับญวน ซึ่งมีเจ้าพระยาบดินทรเดชาสมุหนายก เป็นแม่ทัพใหญ่⁴⁶ เขียนด้วยอักษรขาว บางส่วนลงสีน้ำยา ภาพสีหรรดล เล่มกระบวนพยุหะหรือแผนภาพมีรูปของสัตว์ตัวนามประกอบกับทิศ ตัวเลขแทนดาวเคราะห์ กำลังพระเคราะห์ นาม และตัวอักษรที่สัมพันธ์ (ภาพที่ 51)

เช่น ทิศตะวันออกเฉียงเหนือเป็นรูปครุฑเหนือต่อรูปครุฑมีคำว่า อีสาน ใต้ต่อรูปครุฑ มีเลข 1 แทนดาวอาทิตย์ ใต้ต่อเลข 1 มีเลข 6 แทนกำลังพระเคราะห์ของดาวอาทิตย์ ใต้ต่อตัวเลขเป็นตัวอักษรที่สัมพันธ์กันคือสระทั้งหมดและระบุ “ครุฑนาม” ด้วยอักษรขอ

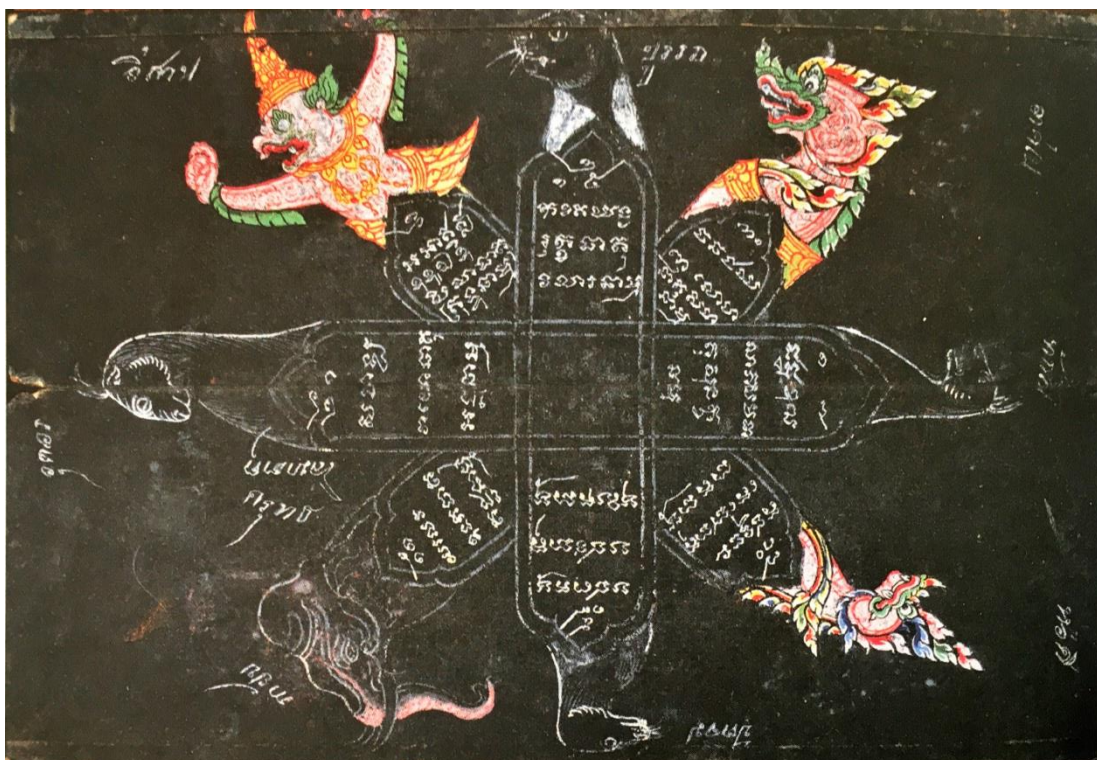
ทิศตะวันออกเป็นรูปเสือ ทิศตะวันออกเฉียงใต้เป็นรูปราชสีห์ ทิศใต้เป็นรูปสุนัข ทิศตะวันตกเฉียงใต้เป็นรูปนาค ทิศตะวันตกเป็นรูปหนู ทิศตะวันตกเฉียงเหนือเป็นรูปช้าง และทิศเหนือเป็นรูปพะ ตามความเชื่อเรื่องคัมภีร์ทักทายพยากรณ์ที่อธิบายไว้ในบทที่ 2

สังเกตได้ว่าสัตว์ตัวนามในคัมภีร์พิไชยสงครามนี้จะมีความเชื่อมโยงกับ “ทิศ” อย่างชัดเจน และในขณะเดียวกันยังมีความเชื่อมโยงกับ “วัน” “เทวดานพเคราะห์” หรือ “ดาวเคราะห์” ทั้ง 8 ด้วย เช่นเดียวกับแนวคิดเรื่องสัตว์ประจำวันใน โหราศาสตร์พม่าที่พบในงาน

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 75.

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 58.

ศิลปกรรมของประเทศเมียนมาร์ แต่มีการเพิ่มเติมเรื่องกำลังพระเคราะห์ รวมถึงตัวอักษรเข้าไปเพื่อเป็นเครื่องมือทางไสยศาสตร์ในการรบ

ภาพที่ 51 : รูปชัยภูมิพฤษะแสดงสัตว์ตัวนามประกอบกับทิศ

ตัวเลขแทนดาวเคราะห์ กำลังพระเคราะห์ นาม และตัวอักษรที่สัมพันธ์

ที่มา : คณัฏ เทียนพุทธ, ตำราพิไชยสงครามเมืองเพชรบูรณ์, (เพชรบูรณ์: ไทยมีเดียเพชรบูรณ์, 2556), หน้า 242

จากที่กล่าวมาเห็นได้ว่า แม้จะปรากฏคติเรื่องสัตว์ประจำทิศในงานศิลปกรรมที่คล้ายคลึงกันทั้งในประเทศเมียนมาร์ ภาคเหนือของประเทศไทย และภาคอีสานของประเทศไทยรวมถึงในคัมภีร์พิไชยสงครามของภาคกลาง แต่ในส่วนของรายละเอียดยังคงมีความแตกต่างกัน โดยสัตว์ประจำทิศที่พบในศิลปะพม่า นั้นมีความคล้ายคลึงกับสัตว์ประจำทิศที่พบในภาคเหนือของประเทศไทยและในคัมภีร์พิไชยสงคราม ทั้งในแง่ของชนิด ทิศ และความเชื่อมโยงกับวัน เทวดานพเคราะห์ และ ดาวเคราะห์อย่างชัดเจน ในขณะที่สัตว์ประจำทิศที่พบในศิลปะทางภาคอีสานของประเทศไทยนั้นคงความเชื่อมโยงกับทิศเป็นสำคัญ แต่ลดทอนความเชื่อมโยงกับวัน เทวดานพเคราะห์และดาวเคราะห์ลง รวมถึงมีการขยับลำดับของสัตว์ประจำทิศไปหนึ่งทิศตามเข็มนาฬิกา

บทที่ 4

การสืบทอดคติสัตว์ประจำทิศในคัมภีร์ทักษาพยากรณ์ที่ปรากฏในงานศิลปะ ภาคกลาง

จากการศึกษาในบทที่ 2 และ 3 พบว่าคติสัตว์ประจำทิศนั้นยังคงปรากฏเด่นชัดในงานศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนสถานในประเทศเมียนมาร์ ทางภาคเหนือและภาคอีสานของประเทศไทย โดยมีความสัมพันธ์กับคติความเชื่อที่ปรากฏอยู่ในบริเวณภูมิภาคนั้นๆ ได้แก่ โหราศาสตร์พม่า สัตว์ตัวเบิ่งของล้านนา และตำราฟ้าไขประตุน้ำฝนของชาวไทย-ลาว นอกจากนี้คัมภีร์ทักษาพยากรณ์ที่กล่าวถึงสัตว์ตัวนามซึ่งมีความสัมพันธ์กับคติสัตว์ประจำทิศข้างต้น ยังได้เผยแพร่เข้าสู่ภาคกลางของประเทศไทย ในฐานะคัมภีร์สำคัญคัมภีร์หนึ่งของโหราศาสตร์ไทย ด้วยเหตุนี้การสืบทอดคติสัตว์ประจำทิศจึงควรจะพบในงานศิลปกรรมของภาคกลางในประเทศไทยด้วย แต่อาจเปลี่ยนรูปลักษณ์ไปเพื่อรองรับบริบททางสังคมที่ต่างกัน

การศึกษาในบทนี้จะกล่าวถึงตัวอย่างงานศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับสัตว์ประจำทิศ และตัวอย่างคติความเชื่อเรื่องทิศและเทวดานพเคราะห์ในพิธีกรรม รวมไปถึงศิลปกรรมสมัยปัจจุบัน ซึ่งแม้ว่าในบางกรณีจะไม่ปรากฏเป็นรูปสัตว์แล้ว แต่ยังสามารถเชื่อมโยงให้เห็นถึงพัฒนาการและการสืบทอดซึ่งได้รับมาจากคติสัตว์ประจำทิศที่กล่าวถึงในบทที่ 2 และ 3 ได้ โดยยกตัวอย่าง 3 หัวข้อได้แก่

- 4.1. กรณีศึกษายานคู่ประดิษฐานพระบรมอัฐิในพระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์
- 4.2. กรณีศึกษาการประดิษฐานเทวรูปเทวดานพเคราะห์ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว
- 4.3. กรณีศึกษาซุ้มประตูรอบอาคารพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติช่างเอราวัน จังหวัดสมุทรปราการ

4.1. กรณีศึกษายานคู่ประดิษฐานพระบรมอัฐิในพระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์

พระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์เป็นพระที่นั่งตึกสองชั้นแบบตะวันตกในพระราชวังบวรสถานมงคล พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สร้างทางด้านทิศเหนือของพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย ภายหลังจากพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคตแล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ปรับห้องเสวยบริเวณตอนกลางของชั้นบนเป็นที่ประดิษฐานพระบรมอัฐิ โดยโปรดให้ทำคู่มือจำหลักปิดทอง 3 คู่ (ภาพที่ 52) คู่กลางประดิษฐานพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระ

พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ตู้เบื้องขวาประดิษฐานพระบรมอัฐิ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และตู้เบื้องซ้ายประดิษฐานพระอัฐิสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี⁴⁷

ภาพที่ 52 : ตู้ไม้จำหลักปิดทอง 3 ตู้สำหรับประดิษฐานพระบรมอัฐิในพระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์

กลางผนังของตู้ใหญ่ตรงกลางที่ประดิษฐานพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว สลักรูปครุฑยุคแรกจำนวน 2 ตัวอยู่ในวงรี (ภาพที่ 53) ซึ่งหากเทียบตามคัมภีร์ทักษาพยากรณ์แล้วสัตว์ตัวนามครุฑหมายถึงวันอาทิตย์รูปครุฑยุคแรกจำนวน 2 ตัวจึงหมายถึงวันพระราชสมภพและวันสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว⁴⁸

⁴⁷ ยุทธนาวารการ แสงอร่าม, “สัตว์สัญลักษณ์บนบานตู้ประดิษฐานพระบรมอัฐิในพระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์,” ใน ตำรงวิชาการ 13, 1 (มกราคม - มิถุนายน 2557) : หน้า 242 - 244.

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 247.

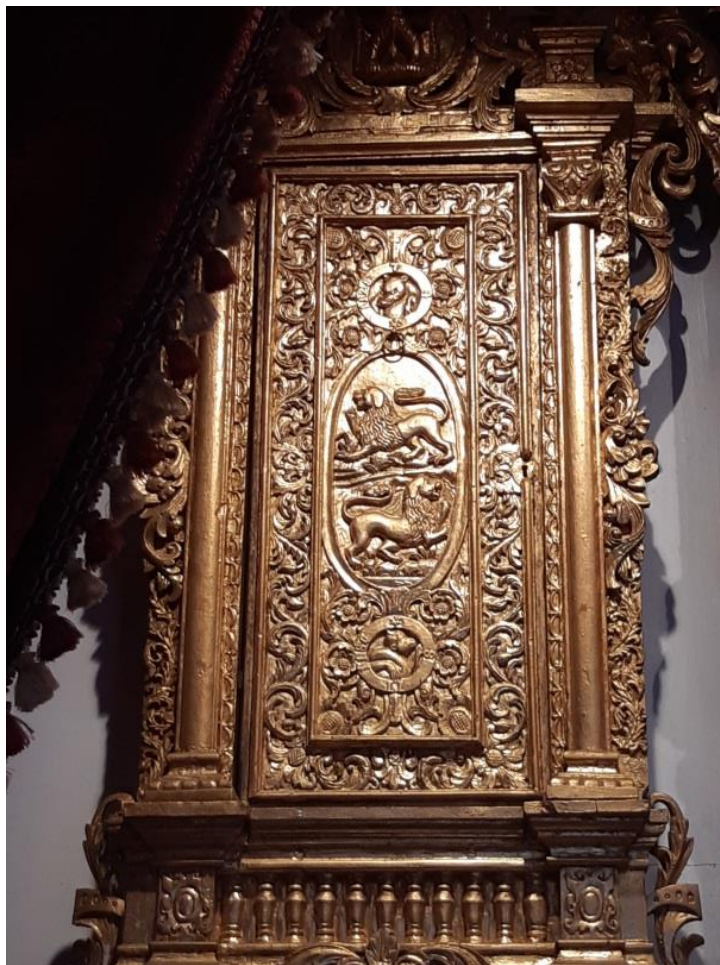
ภาพที่ 53 : ผนังตู้ใหญ่ตรงกลางสำหรับประดิษฐานพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว
สลักรูปครุฑขนาดจำนวน 2 ตัว อยู่ในวงรี

กลางผนังของตู้เล็กเบื้องขวาที่ประดิษฐานพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย สลักรูปสุนัขจำนวน 2 ตัวอยู่ในวงรี (ภาพที่ 54) ซึ่งหากเทียบตามคัมภีร์ทักษาพยากรณ์แล้ว สัตว์ตัวนามสุนัขหมายถึงวันพุธ และสุนัข จำนวน 2 ตัว จึงหมายถึงวันพระราชสมภพและวันสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย⁴⁹

กลางผนังของตู้เล็กเบื้องซ้ายที่ประดิษฐานพระอัฐิพระอัฐิสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี สลักรูปครุฑขนาดและราชสีห์อยู่ในวงรี (ภาพที่ 55) ซึ่งหากเทียบตามคัมภีร์ทักษาพยากรณ์แล้ว สัตว์ตัวนามครุฑหมายถึงวันอาทิตย์ ซึ่งเป็นวันพระราชสมภพ และสัตว์ตัวนามราชสีห์หมายถึงวันอังคารซึ่งเป็นวันสวรรคตของสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี⁵⁰

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 247.

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ภาพที่ 54 : ผนังตู้เล็กเบื้องขวาสำหรับประดิษฐานพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
สลักรูปสุนัขจำนวน 2 ตัว อยู่ในวงรี

ภาพที่ 55 : พนักตู้เล็กเบื่องซ้ายสำหรับประดิษฐานพระอัฐมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี
สลักรูปครุฑยุคนาคและราชสีห์อยู่ในวงรี

จะเห็นได้ว่าสัตว์ตัวนามตามคัมภีร์ทักษาพยากรณ์บนพนักตู้ไม้จำหลักปิดทองทั้ง 3 ตู้ นั้นถูกเลือกใช้เฉพาะเพื่อแสดงความเชื่อมโยงกับ “วัน” คือวันพระราชสมภพและวันสวรรคตเป็นหลัก และไม่ได้แสดงความเชื่อมโยงกับ “ทิศ” ที่เคยมีมาตามคติเดิมที่พบในประเทศเมียนมา ภาคเหนือ และภาคอีสานของประเทศไทย และในคัมภีร์พิไชยสงคราม

4.2. กรณีศึกษาการประดิษฐานเทวรูปเทวดานพเคราะห์ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว

ที่ผ่านมาคติเรื่องสัตว์ประจำทิศที่ปรากฏในงานศิลปกรรมทั้งในประเทศเมียนมาร์ ภาคเหนือและภาคอีสานของประเทศไทยเป็นศิลปกรรมซึ่งสร้างติดกับสถานที่นั้น ๆ เป็นการถาวรไม่สามารถเคลื่อนย้ายที่ได้ แต่สำหรับในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกนั้น ก่อนวันพระราชพิธีบรมราชาภิเษกจะมีการเชิญเทวรูปเทวดานพเคราะห์ทั้ง 9 องค์ โดยเชิญเทวรูปพระเกตุตั้งบนพระที่นั่งอัฐทิศอุทุมพรราชอาสน์ ส่วนเทวดานพเคราะห์อีก 8 องค์ตั้งในบุษบกกลางทองบนตั้งอัฐทิศซึ่งตั้งล้อมรอบพระที่นั่งอัฐทิศอุทุมพรราชอาสน์ เพื่อให้โหราทำพิธีบูชาในขณะที่มีการเจริญพระพุทธ

มนต์⁵¹ (ภาพที่ 56) รูปเทวดานพเคราะห์หุดนี้เป็นประติมากรรมขนาดเล็ก ใช้ในการตั้งมณฑลพิธี เป็นกรณีพิเศษ ดังนั้นรูปเทวดานพเคราะห์หุดนี้จึงเป็นการตั้งบริเวณศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถเคลื่อนย้าย ตำแหน่งได้ ต่างจากคติการสร้างสัตว์ประจำทิศแต่เดิมที่ไม่สามารถเคลื่อนย้ายได้

เทวรูปเหล่านี้จะประดิษฐานในทิศทั้ง 8 ตามคัมภีร์ทักษาพยากรณ์เช่นเดียวกันคตินความ เชื่อมโยงกันระหว่างวันและทิศ ได้แก่ พระอาทิตย์ประจำทิศตะวันออกเฉียงเหนือ พระจันทร์ประจำ ทิศตะวันออกเฉียง พระอังคารประจำทิศตะวันออกเฉียงใต้ พระพุธประจำทิศใต้ พระพฤหัสบดีประจำ ทิศตะวันตก พระศุกร์ประจำทิศเหนือ พระเสาร์ประจำทิศตะวันตกเฉียงใต้ พระราหูประจำทิศ ตะวันตกเฉียงเหนือ โดยเพิ่มพระเกตุประจำทิศท่ามกลางเทวรูปองค์อื่นๆ⁵²

ภาพที่ 56 : โห้รทำพิธีบูชาเทวดานพเคราะห์หุดพระที่นั่งอัฐทิศอุทุมพรราชอาสน์ ที่มา : โทรทัศน์รวมการเฉพาะกิจแห่งประเทศไทย, Live : "พระราชพิธีบรมราชาภิเษก" : วันศุกร์ ที่ ๓ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๖๒, เข้าถึงเมื่อ 10 มกราคม 2563, เข้าถึงได้จาก

(<https://www.youtube.com/watch?v=PiR6dkYmnGM>).

⁵¹ คณะกรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์งานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก, คำเกี่ยวกับพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เทวดานพเคราะห์ (๒), เข้าถึงเมื่อ 10 มกราคม 2563, เข้าถึงได้จาก (<http://www.phralan.in.th/coronation/vocabdetail.php?id=58>).

⁵² คณะกรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์งานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก, คำเกี่ยวกับพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เทวดานพเคราะห์ (๑), เข้าถึงเมื่อ 10 มกราคม 2563, เข้าถึงได้จาก (<http://www.phralan.in.th/coronation/vocabdetail.php?id=57>).

เทวรูปเทวดานพเคราะห์ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกนี้มีรูปแบบทางประติมานวิทยา คล้ายคลึงกับชุดเทวรูปเทวดานพเคราะห์ซึ่งจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร โดยหล่อขึ้นอ้างอิงจากลักษณะที่กล่าวถึงในคัมภีร์เฉลิมไตรภพ ได้แก่

พระอาทิตย์สร้างขึ้นจากราชสีห์ เทวรูปพระอาทิตย์จึงทรงราชสีห์เป็นพาหนะ

พระอังคารสร้างขึ้นจากกระบือ เทวรูปพระอังคารจึงทรงกระบือเป็นพาหนะ (ภาพที่ 57 และ 58)

พระพุธสร้างขึ้นจากช้าง เทวรูปพระพุธจึงทรงช้างเป็นพาหนะ

พระศุกร์สร้างขึ้นจากโค เทวรูปพระศุกร์จึงทรงโคเป็นพาหนะ

พระเสาร์สร้างขึ้นจากเสือ เทวรูปพระเสาร์จึงทรงเสือเป็นพาหนะ

และเทวรูปเทวดานพเคราะห์ทั้งสองชุดยังมีความคล้ายคลึงกับภาพเทวรูปในสมุดไทย หมวดตำราภาพเทวรูปไสยศาสตร์ เล่มที่ 70 สำนักหอสมุดแห่งชาติ ซึ่งได้รับการวิเคราะห์และสันนิษฐานว่า เป็นรูปแบบของพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ เจ้าฟ้าอิศราพงศ์ นอกจากนี้ยังคล้ายคลึงกับภาพจิตรกรรมเทพเจ้าบนบานประตูหน้าต่างด้านในของพระอุโบสถวัดบวรสถานสุทธาวาสที่ทรงร่วมควบคุมการก่อสร้าง ซึ่งน่าจะหล่อขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา⁵³

ดังนั้นเทวรูปเทวดานพเคราะห์ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกที่กล่าวในตอนต้นนั้นก็น่าจะหล่อขึ้นในตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมาด้วย เนื่องจากมีรูปแบบทางศิลปะและประติมานวิทยาคล้ายคลึงกับเทวรูปเทวดานพเคราะห์ชุดที่อยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

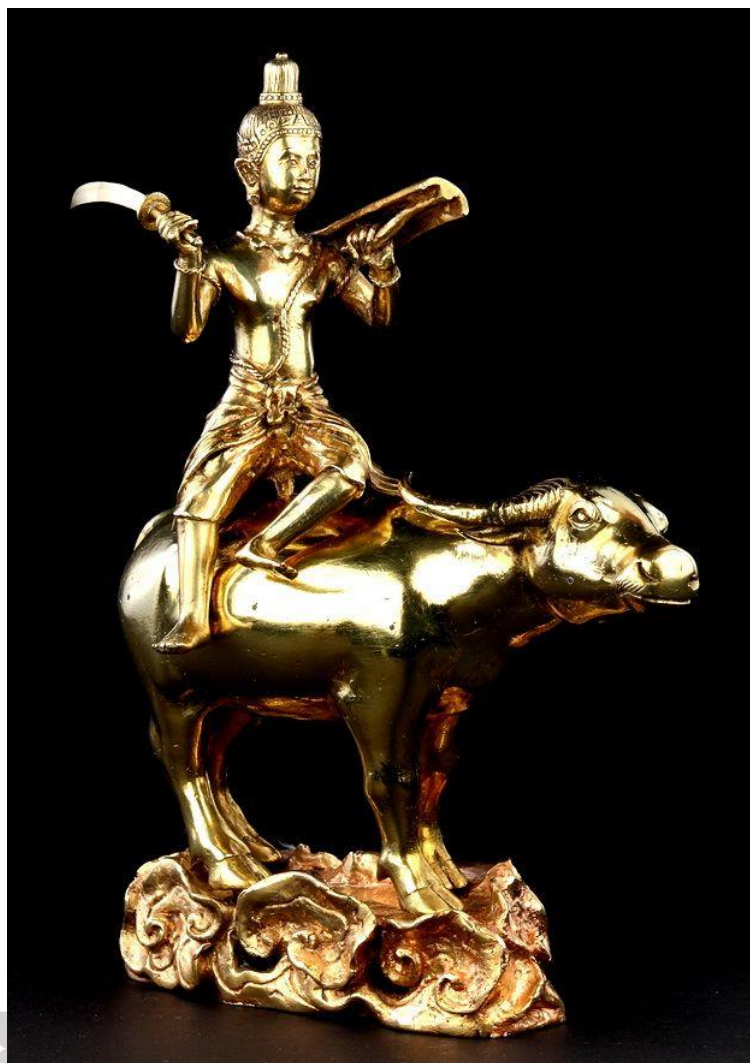
⁵³ สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร, เทวดานพเคราะห์, (กรุงเทพฯ: กระทรวงวัฒนธรรม, 2560), หน้า 7 - 8.

ภาพที่ 57 : เทวรูปพระอังคารทรงกระบือในบุษบกฉายทองบนตั้งทางทิศตะวันออกเฉียงใต้
ของพระที่นั่งอัฐทิศอุทุมพรราชอาสน์

ที่มา : โทรทัศน์รวมการเฉพาะกิจแห่งประเทศไทย, Live : "พระราชพิธีบรมราชาภิเษก" : วันศุกร์ ที่ ๓
พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๖๒, เข้าถึงเมื่อ 10 มกราคม 2563, เข้าถึงได้จาก
(<https://www.youtube.com/watch?v=PiR6dkYmnGM>)

ภาพที่ 58 : เทวรูปพระอังคารทรงกระบือในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร
ที่มา : หนังสือพิมพ์แนวหน้า, ขอเชิญร่วมสร้างน้ำพระธาตุและเทวดานพเคราะห์เนื่องในวันสงกรานต์,
เข้าถึงเมื่อ 10 มกราคม 2563, เข้าถึงได้จาก

(<https://www.naewna.com/local/406945?fbclid=IwAR2fGiC6mkv68S63bZdxCI4ZMJ5s69BiD-091XBfr8HUhkY7P-6HVCY8P0Tk>).

จากการประดิษฐานเทวดานพเคราะห์นี้ จะเห็นได้ถึงความเชื่อมโยงกันระหว่าง “ทิศ” กับ “เทวดานพเคราะห์” หรือ “วัน” แต่คดีเรื่องสัตว์ตัวนามหรือสัตว์ประจำทิศที่เคยมีมาแต่เดิมนั้นสูญหายไป และถูกแทนที่ด้วยเทวรูปของเทวดานพเคราะห์ซึ่งสร้างขึ้นตามคติจากคัมภีร์เฉลิมไตรภพที่แต่งขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

4.3. กรณีศึกษาขุมประตูประอบอาคาร พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ช้างเอราวัณ จังหวัดสมุทรปราการ

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ช้างเอราวัณสร้างขึ้นโดยคุณเล็ก วิริยะพันธุ์ เริ่มก่อสร้างเมื่อปี 2537 ใช้เวลา
ก่อสร้างประมาณ 10 ปี ปัจจุบันเสร็จสมบูรณ์ แบ่งออกเป็นสามส่วน ได้แก่ส่วนบนคือตัวช้าง
เอราวัณเป็นประติมากรรมเคาะขึ้นรูปด้วยทองแดงขนาดใหญ่ ส่วนล่างที่ช้างเอราวัณยืนอยู่เป็น
อาคารซึ่งเปรียบเสมือนโลก และชั้นใต้ดินที่เรียกว่าชั้นบาดาล รวมความสูง 43.60 เมตร⁵⁴

ภายในอาคารหรือชั้นโลกจัดแสดงโบราณวัตถุ เพดานเป็นกระจกสีแสดงแผนที่โบราณ
ตัวอาคารประดับด้วยเครื่องเบญจรงค์และลวดลายปูนปั้น⁵⁵ เหนือขุมประตูประอบนอกอาคารมี
ประติมากรรมปูนปั้นเทวดานพเคราะห์ประจำทิศทั้ง 8 (ภาพที่ 59 - 66) โดยมีลักษณะทางประติมาน
วิทยาเช่นเดียวกับชุดเทวดานพเคราะห์ของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

ประติมากรรมปูนปั้นเทวดานพเคราะห์ของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ช้างเอราวัณนี้ประดับเหนือขุมประตูประอบ
ของอาคาร โดยทำเป็นรูปเทวดาประทับเหนือสัตว์พาหนะตามคัมภีร์เฉลิมไตรภพ และจัดวาง
ประติมากรรมทั้ง 8 ชั้นนี้ตามทิศทางภูมิศาสตร์ทั้ง 8 ทิศ

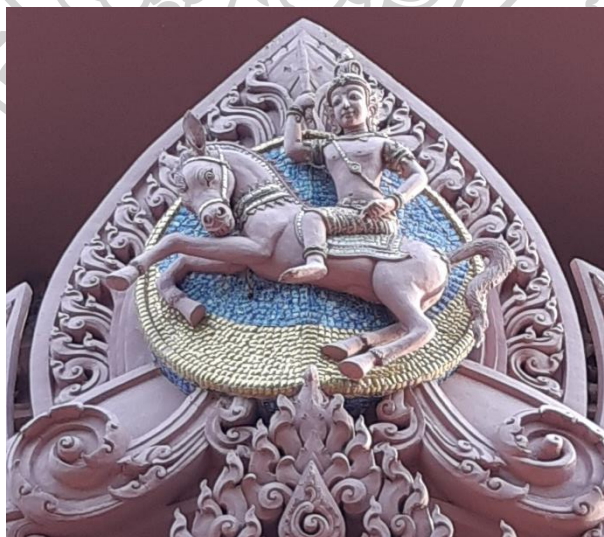
อย่างไรก็ดี ประติมากรรมปูนปั้นเทวดานพเคราะห์เหล่านี้ ไม่ได้ทำหน้าที่สร้างมณฑลพิธี
เพื่อความศักดิ์สิทธิ์ดังเช่นในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกแล้ว แต่ถูกสร้างขึ้นเพื่อแสดงคติโบราณ
ภายใต้ความรู้วิชาประวัติศาสตร์ศิลปะที่ถูกสอนอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน

⁵⁴ วันชัย ดันดีวิทยาพิทักษ์ ศรีณย์ ทองปาน และวิยะดา ทองมิตร, พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ช้างเอราวัณ กับศรัทธาของผู้สร้าง, (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2548), หน้า 38.

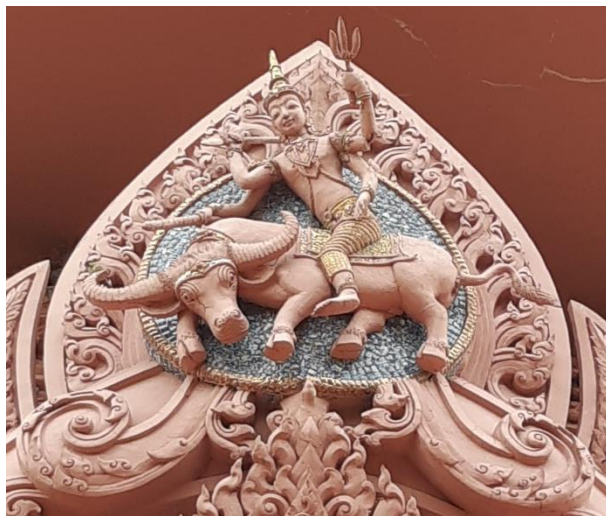
⁵⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 40

ภาพที่ 59 : ประติมากรรมปูนปั้นรูปพระอาทิตย์ทรงราชสีห์
เหนือซุ้มประตูทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

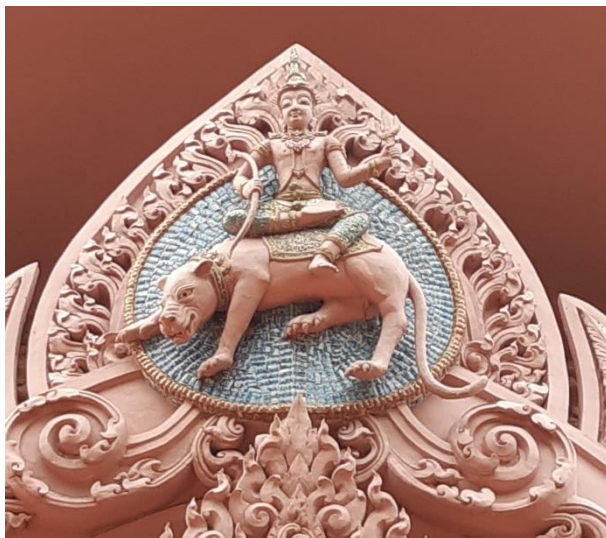
ภาพที่ 60 : ประติมากรรมปูนปั้นรูปพระจันทร์ทรงม้า
เหนือซุ้มประตูทางทิศตะวันออก

ภาพที่ 61 : ประติมากรรมปูนปั้นรูปพระอินทร์ทรงกระบือ
เหนือซุ้มประตูทางทิศตะวันออกเฉียงใต้

ภาพที่ 62 : ประติมากรรมปูนปั้นรูปพระพรททรงช้าง
เหนือซุ้มประตูทางทิศใต้

ภาพที่ 63 : ประติมากรรมปูนปั้นรูปพระเสาร์ทรงเสื่อ
เหนื่อซุ้มประตูทางทิศตะวันตกเฉียงใต้

ภาพที่ 64 : ประติมากรรมปูนปั้นรูปพระพฤหัสบดีทรงกวาง
เหนื่อซุ้มประตูทางทิศตะวันตก

ภาพที่ 65 : ประติมากรรมปูนปั้นรูปพระราหูทรงครุฑ
เหนือซุ้มประตูทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ

ภาพที่ 66 : ประติมากรรมปูนปั้นรูปพระศุกร์ทรงโค
เหนือซุ้มประตูทางทิศเหนือ

จากกรณีศึกษาพิพิธภัณฑฯข้างเอราวัณ จะเห็นได้ว่าแม้แต่ในงานศิลปกรรมของประชาชนทั่วไป คติสัตว์ตำนานในคัมภีร์ทักขายาภรณ์ได้ถูกลดบทบาทลง เพราะไม่มีการใช้รูปสัตว์ตำนานทั้ง 8 ได้แก่ ครุฑ เสือ ราชสีห์ สุนัข นาค หนู ช้าง และแพะอีก ในขณะที่ความเชื่อมโยงระหว่าง “ทิส” “ดาวเคราะห์” หรือ “เทวดานพเคราะห์” ยังคงอยู่ สัตว์ประจำทิศเหล่านั้นได้ถูกแทนที่ด้วยเทวดานพเคราะห์ซึ่งมีลักษณะทางประติมานวิทยาตามสมุดไทยหมวดคำรูปภาพเทวรูปไสยศาสตร์เล่มที่ 70 สำนักหอสมุดแห่งชาติ ซึ่งเกิดขึ้นในสมัยราชวงศ์ 5 เช่นเดียวกับที่ใช้เป็นแบบในการหล่อชุดเทวดานพเคราะห์ที่ใช้ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกและชุดเทวรูปเทวดานพเคราะห์ซึ่งจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

จากที่ทั้ง 3 กรณีศึกษาที่ยกมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า ในกรณีของพระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์ สัตว์ประจำทิศหรือสัตว์ตำนานในคัมภีร์ทักขายาภรณ์ที่แต่เดิมเคยจัดวางให้เชื่อมโยงกับ “ทิส” “วัน” “เทวดานพเคราะห์” หรือ “ดาวเคราะห์” กลับถูกเลือกใช้เพียงเฉพาะแต่ในประเด็นความเชื่อมโยงกับ “วัน” เท่านั้น

ในขณะเดียวกัน คติเทวดานพเคราะห์ประจำวันตามคัมภีร์เฉลิมไตรภพซึ่งน่าจะถูกเขียนขึ้นในสมัยราชวงศ์ 5 ก็เข้ามาแทนที่คติสัตว์ตำนานในคัมภีร์ทักขายาภรณ์จึงมีการหล่อชุดเทวดานพเคราะห์เพื่อสถาปนามณฑลพิธีอันศักดิ์สิทธิ์ ชุดเทวดานพเคราะห์เหล่านี้ยังคงมีความเชื่อมโยงกับทิสอย่างแน่นแฟ้น และในปัจจุบัน ความรู้ทางด้านประติมานวิทยาของเทวดาได้ถูกเผยแพร่ไปสู่ประชาชนดังที่ปรากฏในซุ้มประตูประอบอาคาร พิพิธภัณฑฯข้างเอราวัณ ซึ่งประติมากรรมเทวดานพเคราะห์ที่พิพิธภัณฑฯข้างเอราวัณยังคงเชื่อมโยงกับทิสอย่างแน่นแฟ้นเช่นเดียวกัน

บทที่ 5

สรุป

คัมภีร์โหราศาสตร์ของไทยนั้นเท่าที่รวบรวมไว้มีทั้งสิ้น 150 คัมภีร์ โดย 1 ในคัมภีร์ที่สำคัญคือ คัมภีร์ทักษาพยากรณ์ซึ่งสันนิษฐานว่ามีกำเนิดในมอญแล้วเข้าสู่ประเทศไทยในภายหลัง คัมภีร์ทักษาพยากรณ์ที่เผยแพร่และใช้ในปัจจุบันนี้นั้นประกอบด้วย 2 กระบวนการพยากรณ์ คือ 1) เทวดาเสวยอายุ ซึ่งสันนิษฐานว่ารับมาจากโหราศาสตร์อินเดียโดยอนุมานอย่างง่ายว่าคนเกิดวันใดเทวดานพเคราะห์ประจำวันนั้นก็เข้าเสวยอายุ จำนวนปีตามกำลังพระเคราะห์ก่อน แล้ววนไปตามลำดับจนครบ 108 ปี และ 2) ภูมิพยากรณ์ ซึ่งสันนิษฐานว่ามีการพัฒนาขึ้นในโหราศาสตร์พม่าโดยใช้วิธีการนับวนไปตามขั้วปี ปีละ 1 ช่อง เมื่อตกช่องไหนก็ออกคำพยากรณ์ตามปีนั้น ๆ โดยในส่วนของภูมิพยากรณ์นั้นมีความสัมพันธ์กับ ทิศ วัน เทวดานพเคราะห์ หรือดาวเคราะห์ และสัตว์ 8 ชนิดที่เรียกว่า “สัตว์ตัวนาม” ได้แก่ ครุฑ เสือ ราชสีห์ สุนัข นาค หนู ช้าง และ แพะ

จากการศึกษาพบว่ามีคติสัตว์ประจำทิศที่สันนิษฐานว่ามีต้นทางเดียวกันหรือได้รับอิทธิพลจากสัตว์ตัวนามตามคัมภีร์ทักษาพยากรณ์หลายระบบอันได้แก่ สัตว์กำเนิดตามคัมภีร์เฉลิมไตรภพ สัตว์ตัวเบิ่งของล้านนา สัตว์ตามตำราฝิ่งจับ สัตว์ตามตำราฟ้าไขประตุน้ำฝนของชาวไทย - ลาว สัตว์ประจำวันในโหราศาสตร์พม่า โดยเมื่อเปรียบเทียบสัตว์ประจำทิศในคติเหล่านี้พบว่า สัตว์ตัวนามตามคัมภีร์ทักษาพยากรณ์มีความใกล้เคียงกับสัตว์ประจำวันในโหราศาสตร์พม่ามากที่สุด ในขณะที่ สัตว์ตัวเบิ่ง สัตว์ตามตำราฝิ่งจับ และสัตว์ตามตำราฟ้าไขประตุน้ำฝน ก็มีความใกล้เคียงกัน แต่ขยับตำแหน่งไปหนึ่งทิศตามเข็มนาฬิกาเมื่อเทียบกับสัตว์ตัวนามตามคัมภีร์ทักษาพยากรณ์ ส่วนสัตว์กำเนิดตามคัมภีร์เฉลิมไตรภพนั้นอาจจะเป็นคติแยกต่างหากไม่สัมพันธ์กับคติอื่นเลย

คติสัตว์ประจำทิศทั้งหมดที่กล่าวมานี้ ล้วนแล้วแต่ปรากฏในงานศิลปกรรมระดับชุมชนีสถาน เพื่อแสดงความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่บริเวณนั้น ๆ ในฐานะตัวแทนของเทวดานพเคราะห์ ทั้งที่พบในประเทศเมียนมาร์ ได้แก่ รอบพระมหาเจดีย์ชเวดากอง เจดีย์ทรง 8 เหลี่ยม วัดมธุระ และ เส้า 8 เหลี่ยม วัดชุนอุพอนยาชิน ซึ่งพบคติสัตว์ประจำวันในโหราศาสตร์พม่า นอกจากนี้คติสัตว์ประจำวันในโหราศาสตร์พม่ายังเผยแพร่เข้าสู่ภาคเหนือของประเทศไทย ดังที่พบในวัดป่าฝาง จังหวัดลำปาง โดยคติสัตว์ประจำทิศที่ได้รับอิทธิพลมาจากโหราศาสตร์พม่าจะมีความเชื่อมโยงทั้งกับ “ทิศ” “วัน” “เทวดานพเคราะห์” และ “ดาวเคราะห์” โดยเฉพาะอย่างยิ่งคติสัตว์ประจำทิศที่

ได้รับอิทธิพลมาจากโหราศาสตร์พม่า นั้นจะมีความเชื่อมโยงกับ “ทิศ” อย่างชัดเจน เห็นได้จากการจัดเรียงสัตว์ทั้ง 8 ให้หันไปทางทิศทั้ง 8 อย่างเคร่งครัด

คติสัตว์ประจำทิศอีกสองคติที่พบในภาคเหนือและภาคอีสานของประเทศไทย คือ คติสัตว์ตัวเป้ง ได้แก่ วัดเจ็ดยอด จังหวัดเชียงราย วิหารพระเจ้าพันองค์ วัดปงสนุกเหนือ จังหวัดลำปาง และคติสัตว์ตามตำราฟ้าไขประตูน้ำฝน เช่นที่ วัดพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม สัตว์ประจำทิศในสองคตินี้มีความเชื่อมโยงกับ “ทิศ” แต่ลดทอนความเชื่อมโยงกับ “วัน” “เทวดานพเคราะห์” หรือ “ดาวเคราะห์” ลง

คติสัตว์ประจำทิศนี้อาจเผยแพร่เข้าสู่ภาคกลาง ผ่านทางวิชาโหราศาสตร์ ดังที่ปรากฏเป็นหลักฐานชัดเจนคือภาพจิตรกรรมสัตว์ตัวนามในคัมภีร์พิไชยสงคราม ซึ่งยังคงมีความเชื่อมโยงระหว่างสัตว์เหล่านี้กับคติเรื่อง “ทิศ” “วัน” “เทวดานพเคราะห์” หรือ “ดาวเคราะห์” อยู่

คติความเป็นสัตว์ประจำทิศนี้ได้ถูกลดความสำคัญลง เช่น การเลือกใช้เพียงความเชื่อมโยงระหว่างสัตว์กับวัน แต่ลดบทบาทความเป็นสัตว์ประจำทิศลงที่พระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์ หรือการแทนที่สัตว์ประจำทิศด้วยรูปเทวดานพเคราะห์อันสร้างขึ้นตามลักษณะทางประติมานวิทยาจากคัมภีร์เฉลิมไตรภพซึ่งยังคงรักษาหน้าที่แสดงความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่นั้น ๆ เช่น การประดิษฐานเทวรูปเทวดานพเคราะห์ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว รวมถึงการประดับตกแต่งอาคารด้วยประติมากรรมเทวดานพเคราะห์หรือบอการพิพิภภัณฑ์ช้างเอราวัณซึ่งถึงแม้จะไม่ได้แสดงความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่แล้ว แต่ก็ยังคงรักษาความเป็น “ทิศ” ที่สัมพันธ์กับ “วัน” หรือ “เทวดานพเคราะห์” ไว้

สรุปผลการศึกษาพบว่า คติสัตว์ประจำทิศที่ศึกษานี้ มีความใกล้เคียงกัน โดยสันนิษฐานว่ามีที่มาจากคัมภีร์เดียวกันหรือมีการแลกเปลี่ยนอิทธิพลระหว่างกัน และปรากฏอยู่ในรูปแบบศิลปกรรมตามภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย โดยคติสัตว์ประจำทิศนี้มีความเป็นพลวัตที่ผันแปรไปตามคัมภีร์โหราศาสตร์หรือตำราที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ ณ ภูมิกานั้น ๆ และยังคงปรากฏสืบต่อมาจนปัจจุบัน

รายการอ้างอิง

“วัดศิลปะพม่า วัดป่าฝาง”, ลานนาโพสต์ (25 - 31 มีนาคม 2559), หน้า 9.

Britannica Concise Encyclopedia, (Chicago : Encyclopedia Britannica Inc., 2006).

Susan Conway, Tai Magic: Arts of Supernatural, (Bangkok: River Books, 2014).

กาลจักร, (นามแฝง), โหราศาสตร์สากลร่วมสมัย, (มปท : กรกฏาคม, 2554). (

คณะกรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์งานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก, คำเกี่ยวกับพระราชพิธีบรมราชาภิเษก, เทวคานพเคราะห์ (๒), เข้าถึงได้จาก, (<http://www.phralan.in.th/coronation/vocabdetail.php?id=58>). Last modified Accessed.

คณะกรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์งานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก., คำเกี่ยวกับพระราชพิธีบรมราชาภิเษก, เทวคานพเคราะห์ (๑), เข้าถึงได้จาก, (<http://www.phralan.in.th/coronation/vocabdetail.php?id=57>). Last modified Accessed.

दन्य, เทียนพุทธ, ตำราพิไชยสงครามเมืองเพชรบูรณ์, (เพชรบูรณ์: ไทยมีเดียเพชรบูรณ์, 2556).

เทพย์, สาริกบุตร, ตำราโหราศาสตร์ฉบับพิเศษคัมภีร์ทักษาประยุกต์, (พระนคร : อุดสาหกรรมการพิมพ์, 2502).

เทพย์, สาริกบุตร, ประชุมข้อคิดเห็นในวิชาโหราศาสตร์, (พระนคร : อุดสาหกรรมการพิมพ์, 2503).

โทรทัศน์รวมการเฉพาะกิจแห่งประเทศไทย, Live : "พระราชพิธีบรมราชาภิเษก" : วันศุกร์ ที่ ๑ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๖๒, เข้าถึงได้จาก (<https://www.youtube.com/watch?v=PiR6dkYmnGM>).

ธวัชชัย, ห่านอง, ดาราศาสตร์กับวิถีชีวิตคนล้านนา, (ลำปาง : สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง,

2560).

นฤมล, ชีรวัฒน์และคณะ, มองพม่าผ่านชเวดากอง, (เชียงใหม่ : ซิลค์เวอร์ม, 2551).

ประพิช, สุทธบุตร, คัมภีร์รักษาเจ้าฟ้า, (กรุงเทพฯ : เกษมบรรณกิจ, 2516).

ประยูร, อุฑาธุช., ประชุมข้อคิดเห็นในวิชาโหราศาสตร์, (พระนคร : อุตสาหกรรมกรพิมพ์, 2503).

ประยูร-, อุฑาธุช, คติสยาม, (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2540).

ประยูร, อุฑาธุช, “สาระจากคัมภีร์พิไชยสงคราม” เมืองโบราณ 14, 4 (ตุลาคม - ธันวาคม 2531), หน้า 30.

ประยูร., อุฑาธุช., ปุจฉา - วิชฌนาโหราศาสตร์ภาคพิธีกรรมกับนรลักษ์ณ์, (กรุงเทพฯ : เกษมบรรณกิจ, มปป).

พระยาราชภักดี, (ช้าง), เณิมไตรภพ, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชา, 2545).

มัลลิกา, ภูมะชน, และระพีณ, พุทธิสารโ, “พม่า : พระอืดอืดที่วัดมุนหะ การสื่อสารทางการเมืองและตัวตน”, วารสาร
พุทธอาเซียนศึกษา 1, 1 (มกราคม – มิถุนายน 2559), หน้า 59.

ยุทธนาวารกร, แสงอร่าม., “สัตว์ประจำทิศบนบานประตูกำแพงแก้วชั้นนอกวัดพระธาตุพนม” ใน รายงานสืบเนื่อง
การประชุมเสนอผลงานวิชาการและผลงานวิจัยสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ครั้งที่ 10. (กรุงเทพฯ:
คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2559).

ยุทธนาวารกร., แสงอร่าม, “สัตว์สัญลักษณ์บนบานผู้ประดิษฐานพระบรมอัฐิในพระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์,” ดำรง
วิชาการ 13, 1 (มกราคม - มิถุนายน 2557), หน้า 42 – 44.

วันชัย, ต้นดิวิทยาพิทักษ์, ศรีณย์, ทองปาน, และวิยะดา, ทองมิตร, พิพิธภัณฑ์ช้างเอราวัณ กับศรัทธาของผู้สร้าง,

(กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2548).

ศักดิ์ชัย, สายสิงห์, ศิลปะล้านนา, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2556).

ส. พลายน้อย, จันทรคตินิยาย, (กรุงเทพฯ : พิมพ์คำ, 2553).

สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, กรมศิลปากร, เทวดานพเคราะห์, (กรุงเทพฯ: กระทรวงวัฒนธรรม, 2560).

สุกน, สมจิตศรีปัญญา, ยุบล, ธนสีลังกูร, และ โสภกา, ดิสองเมือง, ตำนานบุญเบิกฟ้า, (มหาสารคาม : อภิชาตการพิมพ์, 2533).

หน่อหนานฝน, ประเพณีเมืองเหนือจากป้าล้านนา, 2556 83. (มปท : มปป, 2556).

หนังสือพิมพ์แนวหน้า, ขอเชิญร่วมสรงน้ำพระธาตุและเทวดานพเคราะห์เนื่องในวันสงกรานต์, เข้าถึงได้จาก

<https://www.naewna.com/local/406945?fbclid=IwAR2fGiC6mkv68S63bZdxCl4ZMJ5s69BiD091XBr8HUKY7P-6HVCY8P0Tk>). Last modified Accessed.

หลวงอรรณวาทีธรรมประวรรต, (วิเชียร จันทรหอม), ลิลิตทักขิยาพยากรณ์, (มปท : เกษมบรรณกิจ, มปป).

อารี, สวัสดิ์, และวรพล, ไม้สน, ดาราศาสตร์ราชสำนัก, (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยดาราศาสตร์แห่งชาติ, 2556).

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	นายเมธี องค์กริพร
สถานที่เกิด	กรุงเทพมหานคร
วุฒิการศึกษา	พ.ศ. 2551 สำเร็จการศึกษาแพทยศาสตรบัณฑิต คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล พ.ศ. 2558 เข้าศึกษาต่อระดับปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
ที่อยู่ปัจจุบัน	3 ซอยอ่อนนุช 70 แยก 7 ถนนอ่อนนุช แขวงประเวศ เขตประเวศ กรุงเทพมหานคร 10250

